

*Preporuke za
unapređenje prava
trans, inter i rodno
varijantnih osoba*

Projekt financira Europska unija, a sufinancira
Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

National Programme for Croatia under the IPA
— Transition Assistance and Institution Building
Component for 2012

Trans Aid – udruga za promicanje i zaštitu prava
trans, inter i rodno varijantnih osoba
Nova cesta 24, 10 000 Zagreb, Hrvatska
+385(0)1 551 42 07
info@transaid.hr

“Preporuke za unapređenje prava trans, inter i rodno varijantnih osoba” izrađene su u sklopu projekta “Poštuj ljudska prava – Gradi uključivo društvo” kojeg zajedno provode Lezbijska organizacija Rijeka “LORI”, Zagreb Pride i Trans Aid, a kojeg financira Europska unija i sufinancira Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske. Ova publikacija izrađena je uz pomoć Europske unije, komponenta I IPA 2012 prepristupnog programa – Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija, područje: Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanje djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava: “Poštuj ljudska prava – gradi uključivo društvo”. Opći cilj ovog projekta je smanjenje homofobije i transfobije te izgradnja tolerantnog i uključivog društva u Hrvatskoj.

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Trans Aid-a i ni na koji način se ne može smatrati da odražava gledišta Europske unije i Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske.

Godina izdavanja: 2017.

*Preporuke za unapređenje
prava trans, inter i rodno
varijantnih osoba*

Impressum

Naslov: Preporuke za unapređenje prava trans, inter i rodno varijantnih osoba

Nakladnik: Trans Aid – udruga za promicanje i zaštitu prava trans, inter i rodno varijantnih osoba

Za Nakladnika: Asmira Topal

Grupa autora_ica: Arian Kajtezović, Asmira Topal, Nina Čolović, Amir Hodžić, Otilia Široka, Petra Tomašić i Ryan Žujo

Istraživači_ce: Amir Hodžić, Nika Pećarina, Arian Kajtezović

Prijevod i lektura: Lana Pukanić, Sandra Šević

Grafička obrada i dizajn: Ena Jurov

Tisak: ACT Printlab d.o.o., Čakovec

Naklada: 300 primjeraka

Mjesto i godina izdavanja: Zagreb, 2017.

ISBN: 978-953-59436-0-0 (meki uvez)

978-953-59436-1-7 (pdf-online)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000957723.

Sadržaj

Uvod	7
Obitelj i društvo	13
Organiziranje zajednice i civilno društvo	16
Škola i posao	19
Obrazovanje	19
Zaposlenje	20
Poslodavci_ke i vlade	21
Sindikati	23
Zdravstvena skrb	25
Općenito	27
Preporuke u zdravstvu vezane uz hrvatski zakonodavni sustav	30
Financiranje skrbi	32
Pravni sustav	33
Dodaci	45
Slika 1. Hodogram za upućivanje u tretman osoba kojima je bar neki od tretmana nužan	46
Slika 2. Hodogram za trenutno važeći postupak pravnog priznanj roda.	47
Izveštaj istraživanja o pravnom priznanju roda	48
Uvod	48
Problemi i prepreke	50
Postupak	53
Prijedlozi za preporuke	58
Zaključne napomene	62
Rječnik pojmova	64
Literatura	71

Uvod

Trans i inter osobe u Hrvatskoj izložene su diskriminaciji u svim sferama života. Razlog marginalizacije i izolacije inter i trans populacije leži u izrazito patrijarhalnom te LGBTIQ-fobičnom društvu. Inter i trans osobe često su izložene nasilju, ugroženo im je pravo na privatnost, na tjelesni integritet, na rad i obrazovanje bez diskriminacije, medicinska skrb je nedostatna, kao i zakonska regulativa.

O iskustvima interpolnih osoba u Hrvatskoj ne postoji mnogo informacija. Međunarodne organizacije za ljudska prava interpolnih osoba poput OII-Europe ukazuju na to da su inter osobe često izložene prisilnim medicinskim intervencijama poput institucionaliziranog genitalnog sakaćenja bez njihovog znanja i pristanka (budući da se vrši nad bebama, djecom i mladima koji ne mogu dati informirani pristanak). Ovakve prakse su prisutne diljem svijeta, a da su se ovakva nedjela odvijala i u Hrvatskoj jasno je prema intervjuu s interpolnom osobom iz Hrvatske koji je objavljen u diplomskom radu Marte Jaguš, “Analiza diskursa prema interpolnosti – identitet, politika, tijelo”, na diplomskom studiju Politologije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. U ovom radu intervirana osoba govori i o iskustvu podvrgivanja nepotrebnim operativnim zahvatima u 80-ima u Hrvatskoj, kad je imala samo 6 mjeseci, kao i o kasnijim iskustvima s medicinskom strukom u Hrvatskoj i Njemačkoj. Prema ovom iskustvu i iskustvima triju odraslih interpolnih osoba za koje postoje saznanja hrvatske trans zajednice da su u djetinjstvu podvrgnuta takvim postupcima, nije nerazumno zaključiti da ovakva

iskustva nisu iznimke, te da se takvi postupci i danas u Hrvatskoj prakticiraju. Ono što je svjetska preporuka međunarodnih stručnjaka_inja za ljudska prava intersex osoba je da se eksplicitno zabrane svi takvi neopravdani, nasilni postupci, kao i da se o inter temama provode edukacije, te da se pruža podrška za intersexne osobe i njihove obitelji, itd.¹ O stigmati, sramu, opresiji i marginalizaciji inter populacije u Hrvatskoj govori i činjenica da se intersexne osobe još uvijek ne okupljaju i ne organiziraju u Hrvatskoj.

Kako bi se dobio uvid u generalna iskustva i potrebe trans osoba u Hrvatskoj, između ožujka i lipnja 2016. godine Trans Aid je, u suradnji s mr.sc. Amirom Hodžićem, proveo istraživanje putem polu-strukturiranih intervjua s četrnaest trans i rodno varijantnih osoba, i roditeljem trans osobe (vidi izvještaj istraživanja u Dodacima). Primarni je cilj ovog istraživanja bio utvrditi trenutni proces pravnog priznanja roda u Republici Hrvatskoj, te stvarna iskustva trans osoba s ovim postupkom. Međutim, kroz bavljenje tim središnjim pitanjem - pravnim priznanjem roda neke osobe, i načinima na koje to utječe na sve aspekte njihovih života - ti razgovori pružaju obilje informacija i uvida u cjelokupna iskustva, zajedničke probleme i raznolike potrebe trans osoba u Hrvatskoj.

Prikupljena iskustva rasvijetljaju teškoće s kojima se ispitane osobe susreću u svakodnevnom životu zbog nedostatnih zakonskih regulativa i njihove implementacije kad je riječ o pravnom priznanju roda. Ta iskustva uključuju uvrede, zlostavljanje, pogrešno rodno oslovljavanje, prisilno autanje, verbalno nasilje i ograničeni pristup uslugama. Iako se često pretpostavlja da se takvo nasilje i diskriminacija najčešće događaju od strane javnosti ili osoba koje su osobno povezane s trans osobama, institucionalnog nasilja i diskriminacije

1 Malteška deklaracija Trećeg Međunarodnog Interseks Foruma: www.oii-europe.org/malta-declaration/

nad trans osobama ima u izobilju, često bez mehanizama pravne zaštite. Za trans osobe, obične stvari - kao što je otvaranje bankovnog računa, primanje preporučene pošte, prijava prebivališta prilikom iznajmljivanja stana ili dobivanje iskaznice za javni prijevoz - postaju problematične situacije u kojima se trans i rodno varijantne osobe često optužuje za korištenje lažnih ili tuđih osobnih dokumenata, i/ili prisiljava na neželjene javne identifikacije o pojedinostima svog privatnog života (o svom rodnom identitetu, spolnim karakteristikama, medicinskoj povijesti i slično). Drugi primjeri iz intervjua uključuju probleme prilikom plaćanja bankovnom karticom, zahtjeva za popust za željezničke karte, prijelaza državne granice, identifikacijskih provjera od strane policije, dobivanja medicinskih preporuka, doniranja krvi, prijava za posao, dobivanje sveučilišne diplome, dobivanja zaposlenja preko Student servisa, sudjelovanja u školskim sportskim natjecanjima, dobivanja potvrda o nekažnjavanju, izdavanja domovnice, upisa u novi školski semestar, ovjere dokumenata kod javnog bilježnika, te pristupanju državnoj maturi.

Sve ovo ukazuje na potrebu za sustavnijom regulacijom pravnog priznanja roda temeljenog na samoodređenju, depatologizaciji svih rodnih i spolnih obilježja, kao i daljnjoj edukaciji stručnjaštva i pojedina_ki u raznim područjima, uključujući državne institucije, civilno društvo, zdravstvo, zakonodavstvo, socijalni rad, zapošljavanje, itd.

Ovo su riječi koje ispitanici u istraživanju koriste da bi opisali kako su se osjećali kad su morali pokazati svoje identifikacijske dokumente s rodnim oznakama koje ne odgovaraju njihovom spolu/rodu/rodnom identitetu/rodnom izražavanju.

*Nelagoda
Anksioznost*

Pritisak
Nemir
Napetost
Briga
Strah
Stres
10 *Frustracija*
Agitacija

Ti izazovi, zajedno s mogućnostima za napredak na području ljudskih prava trans i inter osoba, postoje u kontekstu prevladavajućih stavova prema spolu i spolnoj raznolikosti u Hrvatskoj. Prema istraživanju agencije Puls iz 2008., koje je provedeno na uzorku od 800 osoba, 49% tvrdi kako bi homoseksualnim osobama trebalo biti zabranjeno raditi u javnom sektoru, odnosno državnim službama i zdravstvu. 67% ispitanika izjavilo je kako LGBTIQ osobama treba zabraniti pristup djeci, a pogotovo rad s djecom kao odgojitelji_ce u školama. U istom istraživanju samo 28% ispitanih nije izrazilo negativne stavove spram LGBTIQ osoba. Prema istraživanju udruge GONG i Fakulteta političkih znanost 2010. godine, 46% srednjoškolaca vjeruje da je homoseksualnost neka vrsta bolesti, dok ih 64% smatra da bi homoseksualnim osobama trebalo zabraniti javne istupe. Ovi rezultati, iako se odnose na LG populaciju, mogu biti inidikatori i za transfobiju i interfobiju.

Istraživanje Zagreb Pridea pod nazivom Brutalna stvarnost provedeno 2013. godine na 690 LGBTIQ osoba pokazalo je da je od 83 osobe čiji se spolni/rodni identitet razlikuje od društveno očekivanog njih 45 (54,2%) doživjelo neki oblik nasilja zbog svog spolnog/rodnog identiteta. Psihološko nasilje doživjelo je 45 osoba (54,2%), 13 (15,7%) ih je doživjelo fizičko nasilje, a 16 (19,3%) doživjelo je seksualno nasilje, jednom ili više puta.

Problemi koji se odnose na diskriminaciju na temelju spolnih karakteristika, rodnog identiteta i rodnog izražavanja nisu bili predmetom javne rasprave, nego su tek sporadično rješavani u okvirima spolne/rodne diskriminacije i LGBTIQ prava. Do 2012. godine, kada je osnovana udruga Trans Aid, nije postojala organizacija kojoj je cilj cjelovito rješavanje trans i inter pitanja, već su se ovom temom uglavnom bavile feminističke i LGBTIQ organizacije u okviru većih projekata. Kršenje ljudskih prava trans i inter osoba, kao i same osobe, uglavnom su bile nevidljive i neprepoznate.

11

Institucionalno i društveno nasilje protiv inter i trans osoba oblici su političke isključivosti i diskriminacije, što je posljedica nezaintersiranosti od strane vlasti da se uključi u borbu protiv trans- i interfobije. Donošenje *Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (Narodne novine 132/14)* je tek prvi ozbiljan korak u smjeru rješavanja ovog problema za dio inter i trans osoba, no vidjet ćemo hoće li ostati izoliran slučaj ili će značiti nastavak uređenja prava trans i inter osoba. Promjene u široj javnosti – jačanje konzervativnih stavova i vladavina desnih političkih opcija – predstavljaju prijetnju ljudskim pravima i slobodama, uključujući mnoge usko vezane uz rod i spol, poput tjelesnog integriteta, reproduktivnih prava i zdravlja, roditeljskih prava, obrazovanja o rodu, spolu i spolnosti. Inter i trans osobe suočavaju se s višestrukim oblicima marginalizacije i diskriminacije pri pristupu ovim pravima, što ih čini ranjivijima.

Kako poštovati trans i inter osobe? Kako biti saveznik_ca?

Inter i trans osobe možete podržati na mnoge načine:

12

- ako poznajete inter ili trans osobe poštujujte ih tako da u svim situacijama koristite njihova imena i zamjenice, ne kršite njihovu privatnost i pitajte ih možete li im pomoći (npr. ako one tako žele, možete ponudite da vi ispravite druge)
- ne koristite patologizirajući jezik kad govorite o trans i inter osobama (npr. recite “rodna i spolna raznolikost” umjesto “poremećaj”)
- “ništa o nama bez nas”: uključite inter i trans osobe, razgovarajte s organizacijama – lokalnim/regionalnim/međunarodnim, istražite koje su preporuke inter i trans organizacija
- donirajte novac, volontirajte ili na neki drugi način podržite uspostavljanje i organiziranje unutar inter i trans zajednica

Obitelj i društvo

[Vidi stranu 12 – Kako biti saveznik_ca?]

13

Obiteljsko odbijanje i nasilje često dovode do beskućništva trans djece i mladih, što ih ostavlja bez sredstava za život i dovodi u veliku opasnost od iskorištavanja i zlostavljanja. Nadalje, odbacivanja i nasilje od strane obitelji pogoršava diskriminaciju i nasilje s kojim se trans i inter osobe susreću izvan svojih domova; u društvu, školama, na radnom mjestu, i u zdravstvenom sustavu, te ih ostavlja bez mreže potpore koja je od presudne važnosti za njihovu dobrobit i nošenje s takvim stresom i preprekama. Trans i inter djeca iz etničkih ili rasnih manjina, siromašnih obitelji, ruralnih područja, kao i ona s invaliditetom, suočavaju se s više oblika marginalizacije i diskriminacije te zbog toga često dožive vrlo visoke razine nasilja i odbacivanja u društvu.

Slično tome, prihvaćanje i podrška obitelji mogu znatno smanjiti stres i poteškoće s kojima se trans i inter osoba suočavaju zbog patrijarhalnih, transfobnih i interfobnih stavova u društvu. Podrška obiteljima u podupiranju njihovih trans i inter članova_ica od velike je važnosti, budući da se obitelji trans i inter osoba također suočavaju s visokom razinom stigmatizacije u Hrvatskoj. Takva se potpora može pružiti putem kvalitetnih informacija i edukacije o trans i inter temama, putem grupa podrške i pozitivne vidljivosti.

U nastavku se nalaze preporuke za poticanje podrške u obitelji i zajednici, te za pomoć trans i inter osobama i njihovim obiteljima.

14

- Na razini društvene zajednice radite na njegovanju uzajamnog poštivanja i podrške, osnaživanju obitelji i društva u priznavanju i slavljenju raznolikosti i zaštiti od svakog oblika diskriminacije, posebice prema djeci, mladima i osobama starije životne dobi, te radite na poticanju socijalnog poduzetništva
- Rušite postojeće stereotipe koji vode ka višestrukoj marginalizaciji interpolnih osoba i koji opravdavaju prisilne i traumatizirajuće medicinske i društvene intervencije čija je svrha zadovoljiti društvena očekivanja i norme, čak i pod cijenu fizičkog i emocionalnog zdravlja osoba
- Uključite inter i trans osobe i zajednice u sve procese donošenja odluka koji se tiču njihovog privatnog, obiteljskog ili javnog života
- Propitajte zastarjele i neprikladne definicije spola kao isključivo muškog ili ženskog, kao i društveno konstruirane parametre iz kojih takve definicije proizlaze, koristeći pristupe utemeljene na dokazima i ljudskopravaškim standardima kojima se prepoznaje raznolikost spolnih i rodni karakteristika
- Osnažite se kako biste zaštitili_e prava i interese svoje djece, uključujući njihovo pravo da ne budu izložene nepotrebnim medicinskim zahvatima kojima bi ih se “normaliziralo” i pravo da izražavaju i otkrivaju svoj rodni identitet bez srama i kazne
- Poštujte prava trans i inter osoba da zasnuju obitelj putem rada na zabrani prisilne sterilizacije, omogućavanju pohranjivanja reproduktivnog materijala, osiguravanju ravnopravnosti u pristupu medicinski potpomognutoj reprodukciji, osiguravanju pristupa posvajanju i udomljivanju, te kroz zadržavanje

postojećih roditeljskih prava, uz priznavanje rodnog identiteta roditelja i brinući o najboljem interesu djeteta

Prihvatištva za migrante_kinje i zatvori u RH i EU trebaju:

- omogućiti smještaj u skladu s rodnim identitetom
- educirati osoblje
- raditi na povezivanju udruga i aktivistkinja_a da trans i inter osobama mogu ponuditi sadržaje koji će im omogućiti osjećaj povezanosti sa zajednicom (obogaćivanje zatvorske biblioteke literaturom o raznolikosti tijela, spola i roda i informativnim materijalima, distribucija literature i informativnih materijala na jezicima migranata_kinja u prihvatilištima, održavanje radionica i grupa podrške kao i individualnog savjetovanja)
- izvršiti pritisak na nadležne institucije da se oformi grupa koja će biti zadužena za pripremu materijala koji će sadržavati specifične pravne, zdravstvene, kulturne i druge relevantne informacije za inter i trans zatvorenice_ke i migrantkinje_e

Organiziranje zajednice i civilno društvo

- 16 Neformalne grupe podrške i organizacije civilnog društva često su glavni, a u nekim mjestima i jedini izvori informacija i podrške za trans i inter osobe. Nadalje, grupe i zagovorništva koje vode trans i inter osobe daju glas svojim zajednicama, i čine iskustva i potrebe trans i inter osoba vidljivima. Kao takve, ove grupe su ključne partnerice u borbi kako bi se osigurala zaštita ljudskih prava trans i inter osoba, te stvorile politike, zakoni i zdravstvene prakse temeljene na dokazima i ljudskim pravima.

Ključno je organizirati i mobilizirati trans i inter zajednice i uključiti ih u kreiranje javnih politika.

[Vidi stranu 14 – Kako biti saveznik_ca?]

- Informirajte, podižite svijest i educirajte relevantne profesionalne grupe kao što je socijalno radništvo, sudstvo te zdravstveno osoblje
- Informirajte i podržite trans i inter osobe i njihove bližnje
- Provodite istraživanja o situaciji i potrebama zaštite ljudskih prava transrodnih i interspolnih osoba u različitim okruženjima. Interspolne i transrodne osobe i organizacije koje ih zastupaju trebaju imati mogućnost da aktivno sudjeluju u istraživanjima koja ih se tiču, kao i u izradi mjera za postizanje većeg stupnja ostvarenja ljudskih prava.

- Provodite istraživanja koja će rasvijetliti raznolikost ljudskih identiteta, tijela i iskustava, i ukazati na potrebe trans i inter zajednica, kao i na nedostatke u omogućavanju da žive s jednakim – a ne većim – preprekama kao osobe koje nisu trans ili inter (tj. s jednakom stopom zaposlenosti, emocionalne ravnoteže, prihvaćenosti i poštovanja u okolini, stresa, srama, ekonomskog statusa, straha od nasilja, otkaza, ubojstva, ismijavanja, silovanja, odbacivanja, ...)
- Integrirajte inter i trans pitanja u programe za ostvarenje ljudskih prava kroz sustavno uključivanje tema bitnih za trans i inter zajednice i priznavanje tjelesne i rodne raznolikosti
- Aktivno se povežite s inter i trans zajednicama. Suradnja zagovornica_ka ljudskih prava i inter i trans zajednica ključna je za uključenje trans i inter pitanja unutar ljudskopravaškoga rada, pri čemu su trans i inter osobe u suradnju uključene kao voditeljstvo a ne kao žrtve. Suradnja doprinosi širem shvaćanju povezanosti između trans i inter zdravstvenih pitanja i ostalih ljudskopravaških pitanja, kao i razvoju kapaciteta za liderstvo unutar inter i trans zajednica.
- Povežite se s inter i trans zajednicama u svrhu izrade edukacijskih programa za značajna područja rada, poput medicine, prava, medija, i sl.
- Stvarajte kroskulturalne, nadnacionalne, međugeneracijske i međuidentitetne mreže suradnje kako bi se inter i trans glasovi što jače čuli. Trans i inter zagovorništvo trebalo bi nastaviti razvijati potencijale alata poput interneta kako bi se svim trans i inter osobama osigurao pristup procesima odlučivanja. Posebna pozornost treba se dati mišljenjima trans i inter osoba iz ruralnih područja, kao i trans i inter osobama koje su u najvećoj mjeri marginalizirane, poput seksualnog radništva,

rasnih i etničkih manjina, osoba s invaliditetom te osoba s malim primanjima.

- Zagovarajte promjenu politika s ciljem promjene zakonskih, medicinskih i ostalih struktura koje imaju utjecaj na živote trans i inter osoba, uključujući one kojima se određuju promjene rodniha markera na identifikacijskim dokumentima.

Škola i posao

[Vidi stranu 14 – Kako biti saveznik_ca?]

19

Obrazovanje

Djeca i mladije čije se rodno izražavanje i/ili identitet ne uklapa u stroge društvene norme u školama često proživljavaju stigmatizaciju i nasilje od strane vršnjaka_inja, nastavnica_ka, osoblja i drugih roditelja. Okolina ih kažnjava za “neuklapanje” te pate od znatno višeg stupnja anksioznosti, depresije i samoubojstva od državnog prosjeka.

Širenje dometa svijesti i obrazovanje o raznolikosti rodnih i spolnih obilježja učinkoviti su u smanjivanju stigmatizacije i mržnje prema trans i inter osobama, te pomažu stvoriti okolinu koja slavi ljudsku različitost.

Preporuke

- Donosite odluke o djeci vođene njihovim pravima i potrebama
- Educirajte djecu i mlade o rodnoj i tjelesnoj raznolikosti kako neuklapanje neke djece u rodne i tjelesne norme ne bi služilo kao izgovor da se nad tom djecom vrši nasilje
- Učenicama_ima i studentima_cama pružite potrebne informacije, zaštitu i podršku, kako biste im omogućile da žive bez nasilja, zlostavljanja i diskriminacije i u skladu sa svojim rodnim identitetom, bez obzira na njihov pripisani spol ili njihove spolne karakteristike.

- Prilagodite sanitarne čvore i svlačionice kako ne bi bile rodno markirane, niti nosile specifičnu odrednicu čvora ili svlačionice za trans i inter osobe. Svlačionice u radnim prostorima trebaju imati ograđene i zatvorene kabine kojima će se služiti samo jedna osoba
- Provodite javne edukacijske kampanje usmjerene na podizanje svijesti o inter i trans iskustvima kao i o diskriminaciji inter i trans osoba.
- Propitajte definiciju spola kao samo muškog ili ženskog i zalažite se za promicanje znanja unutar nastavnog kurikulumu o tome da je spol, kao i rod, kontinuum.
- Olakšajte promjenu osobnog imena i/ili rodnog markera učenika_ca/studentica_ata u školskim dokumentima, kako bi se ostvarile potrebe transrodnih ili interspolnih učenika_ka/studentata_ica unutar njihovog obrazovanja.
- Organizirajte i mobilizirajte trans i inter zajednice i saveznice_ke unutar obrazovnih institucija

Zaposlenje

Nedostatak razumijevanja za oblike diskriminacije s kakvima se suočavaju trans i inter osobe, i njihov utjecaj na živote tih pojedinki_aca, često se vidi u praksama zapošljavanja i stavovima prema inter i trans osobama koje traže pravedan tretman. LGBTIQ prava često se ignoriraju i predstavljaju kao trivijalna i manje važna od problema s kojima se susreće “opća javnost”: nezaposlenost, loš obrazovni sustav, neadekvatna zdravstvena zaštita, siromaštvo. Međutim, inter i trans ljudi suočavaju se s istim tim problemima, ali s dodatnim teretom trauma, diskriminacije, stigme i nasilja, i s vrlo

malo podrške od strane nadležnih državnih tijela i agencija. Samo neki od primjera dodatnih problema s kojima se inter i trans osobe susreću pri traženju posla ili na radnom mjestu su:

- Dokumenti (osobna iskaznica, diplome, priznanja, itd.) s imenom i/ili rodnim markerom koji ne “odgovaraju” identitetu i/ili izgledu osobe
- Dobivanje otkaza bez objašnjenja ili suočavanje s odbacivanjem kad suradnici_e i/ili poslodavci_ke saznaju da je osoba interpolna ili transrodna
- Verbalno, fizičko i seksualno uznemiravanje i nasilje na radnom mjestu
- Pri prijavi za posao, interpolne i transrodne osobe ponekad moraju objasniti razloge prekida u obrazovanju ili zaposlenju, koji se odnose na vrijeme provedeno u bolnici ili na vrijeme kad nisu mogli raditi zbog depresije ili traume

21

Preporuke

Poslodavci_ke i vlade

- Podižite svijest među poslodavkama_cima o raznolikosti spolnih i rodnih karakteristika
- Osnažujte trans i inter zaposlenike_ce da budu vidljivi_e na poslu (ako se osjećaju sigurno) i da surađuju sa svojim poslodavcima_kama na raznolikosti i uključenju, služeći kao primjer ostalim zaposlenicima_ama
- Temeljite dob umirovljenika_ica na rodnom identitetu a ne na spolu pripisanom pri rođenju, dok god se dob za ulazak u mirovinu razlikuje ovisno o spolu

- Uvedite afirmirajuće mjere za svoje trans i inter zaposlenice_ke poput kratkoročnog dopusta radi pravnog reguliranja imena i/ili spola, angažmana za unaprjeđenje položaja trans i inter osoba u društvu, te traženja i primanja relevantne zdravstvene skrbi.
- Uvedite zakonske mjere koje omogućuju pristup promjeni imena i/ili roda na službenim obrazovnim i poslovnim certifikatima i s njima povezanoj dokumentaciji
- Pružite učinkovitu zaštitu prava na privatnost trans i inter osoba u kontekstu zaposlenja, posebno pri prijavi za posao, kako bi se spriječilo da poslodavac_ka, ostali_e zaposlenici_e ili klijenti_ce otkriju njihovu medicinsku povijest ili prethodnu oznaku spola u dokumentima ili prethodno ime
- Osigurajte uspostavljanje i implementaciju strategija sprječavanja diskriminacije temeljene na rodnom identitetu, rodnom izražavanju, spolnim karakteristikama i interspolnom statusu na radnom mjestu, u javnom i privatnom sektoru. Takve bi strategije trebale biti usmjerene na prepoznate probleme te bi se periodički trebale evaluirati koristeći indikatore ravnopravnosti.
- Potaknite raspravu o ljudskim pravima inter i trans osoba, posebno o pravu na privatnost na radnom mjestu, kroz ciljane edukacije o ljudskim pravima, kao i kroz javne kampanje podizanja svijesti među građanstvom.
- Prilagodite sanitarne čvore i svlačionice kako ne bi bile rodno markirane, niti nosile specifičnu odrednicu čvora ili svlačionice za trans i inter osobe. Svlačionice u radnim prostorima trebaju imati ograđene i zatvorene kabine kojima će se služiti samo jedna osoba. Također, uniforme moraju odgovarati radnom mjestu osobe a ne pretpostavljenom rodnom identitetu.

- Ispitajte i smanjite upotrebu rodnih markera, binarnih kategorija, rodno različitih radnih uniforma i/ili rodne segregacije gdje god nije nužno njihovo korištenje. Tamo gdje su rodno segregirani prostori potrebni, svim osobama treba biti omogućeno da same odaberu hoće li koristiti individualne ili grupne prostore, bez dodatnih pitanja.

23

Sindikati

[Vidi stranu 12 – Kako biti saveznik_ca?]

- Podižite svijest unutar sindikata i, u skladu s direktivom Europske Komisije Gender Recast Directive 2006/54/EC, osigurajte da su rodni identitet i rodno izražavanje uključeni u definiciju spola. Eksplicitno uključite i trans i inter prava u sindikalne programe ostvarenja ravnopravnosti.
- Osigurajte da su osobe na svim razinama unutar sindikata jasno predane ostvarenju trans i inter ravnopravnosti i da, u idealnim okolnostima, imaju odbor koji je zadužen za razvoj politika koje se tiču trans i inter uključenja i ravnopravnosti
- Sastavite preporuke u suradnji s trans i inter osobama i organizacijama, koje se tiču trans i inter radnih prava i osigurajte vidljivost eksplicitnih inter i trans pitanja unutar sindikalnih programa osiguravanja ravnopravnosti. Na primjer, uključite preporuke koje se tiču sprječavanja diskriminacije pri zapošljavanju, zlostavljanja i uznemiravanja na radnom mjestu, skrbi kojom se afirmira rod, i pravnog priznanja roda.
- Ciljano organizirajte i uključite inter i trans osobe u sindikate. Također, povećajte vidljivost i sudjelovanje inter i trans osoba na svim sindikalnim razinama.

- Uspostavite LGBTI sindikalnu mrežu (ili uključite inter i trans osobe unutar mreže rodne ravnopravnosti) kako bi se trans i inter članovi_ice mreže povezale i pomogle sindikatu u razvoju politika, procedura i praksi usmjerenih ka ostvarenju ravnopravnosti.
- Osigurajte sredstva za bilten, mailing listu, web stranicu te prikupljanje relevantnih informacija koje bi se postavljale na oglasne ploče kako bi se podigla svijest o ulozi sindikata u promociji trans i inter ravnopravnosti. U suradnji s trans i inter osobama i organizacijama, organizirajte seminare, radionice i konferencije o inter i trans pitanjima kako bi se osigurala vidljivost rada sindikata u ovom području.
- Uključite pitanja trans i inter ravnopravnosti u sva područja djelovanja sindikata, kako bi ona stigla do tijela odlučivanja i bila dio kolektivnih pregovora.
- Osigurajte uključenje pitanja trans i inter prava i ravnopravnosti u sindikalne obrazovne programe. Također, osigurajte da je sindikalno predstavništvo i pregovarateljstvo educirano o pravima inter i trans osoba.
- Osigurajte da su radna pitanja trans i inter osoba uključena u programe ravnopravnosti o kojima se može raspravljati s poslodavcima_kama. Poboljšanje radnih uvjeta trans i inter osoba, kako bi se dokinuli diskriminacija i uznemiravanje na radnom mjestu, može se postići samo kroz suradnju s poslodavkama_cima.
- Radite u suradnji s inter i trans skupinama i nevladinim organizacijama i organizirajte zajedničke kampanje i događanja u zajednici, obilježavajući inter i trans dane poput Dana svijesti o interspolnosti, Transrodnog dana sjećanja i sudjelovanja u javnim događajima poput Povorke ponosa.

Zdravstvena skrb

Moderna znanost prepoznaje raznolikost i kompleksnost spolnih obilježja i identiteta, kao i rodnih identiteta i izražavanja, kao prirodan dio ljudske raznolikosti - nešto što nas obogaćuje, a ne nešto što treba liječiti kao poremećaj u skladu s krutim, zastarjelim kulturnim normama. Ipak, preostaje nam još mnogo posla u mijenjanju zdravstvenih praksi i stavova kako bi ih se uskladilo s međunarodno priznatim ljudskim pravima i medicinom utemeljenom na dokazima.

25

Citati iz istraživanja o pravnom priznanju roda provedenog od strane Trans Aid-a u suradnji s mr.sc. Amirom Hodžićem (2016., vidi izvještaj istraživanja u Dodacima):

- *Na svjetskom nivou nije maknuta dijagnoza, ali recimo Argentina ima zakon koji se ne obazire na dijagnozu. To je pitanje kako zakonodavac nešto uredi, to mogu ignorirati ako hoće i odvojiti pitanje medicine od pitanja prava.*
- *Dijagnoza je nešto što se definitivno treba maknuti, jer to nije psihijatrijski poremećaj, a medicinska struka ne shvata raznolikost roda kao nešto prirodno. ... Iskreno, mene ta dijagnoza vrijeđa, u smislu da zbog nje osjećam da zdravstveni radnici i sistem smatraju da ne mogu donosti jasne i svijesne odluke o sebi ... i da meni neki stručnjak mora reć hajde, u redu je, smiješ ti to...*
- *Moje tijelo je moj izbor.*

— Svi ljudi koji se osjećaju transrodno, jesu transrodni. I tu nema potrebe za pričom. To je tako. I ne treba ti to niko reć, a pogotovo ne neki doktor koji ne može nikakvim testom ili razgovorom razlučiti kako se ti osjećaš.

- 26 Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba (WPATH) tvrdi da je “izražavanje rodnih karakteristika koje nisu stereotipno povezane sa spolom pripisanom osobi pri rođenju, uključujući i rodni identitet, uobičajen i kulturno raznolik ljudski fenomen kojeg ne bi trebalo smatrati inherentno patološkim ili negativnim”.

[Vidi stranu 12 – Kako biti saveznik_ca?]

Zdravstvena skrb za trans i inter osobe treba se temeljiti na:

- suvremenom znanstveno utemeljenom pristupu zdravstvenoj i psihosocijalnoj skrbi, a ne osobnom svjetonazoru;
- uvažavanju i nepatologiziranju raznolikosti u rodnom izražavanju, identitetu i tijelima;
- pružanju skrbi na način koji afirmira rodni identitet i ublažava stres;
- davanju pravodobnih, provjerenih i znanstveno utemeljenih informacija o mogućnostima tretmana, uključujući prednosti i rizike različitih opcija tretmana;
- prilagodbi pružanja zdravstvene skrbi individualnim potrebama osobe;
- omogućavanje jednostavne, pristupačne i adekvatne skrbi;
- informiranom pristanku prije početka tretmana;
- kontinuiranoj skrbi za osobu i njezinu obitelj za koju je potrebno izraditi standardizirani protokol;

- spremnosti stručnjaštva educiranih za rad s trans i inter osobama da ih podržavaju i zalažu se za njih u njihovim obiteljima i okolini

Preporuke

27

Općenito

- Nužno je raditi na depatologizaciji rodne raznolikosti, te se stoga predlaže da se odraslim osobama i adolescentima_kinjama omogući direktna skrb od stručnjaka_inje_a kojoj_em se obrati (npr. endokrinolog_inja, kirurg_inja, itd.), bez obaveznog odlaska psihologu_inji odnosno psihijatrici_u, preko dijagnoze koja se ne odnosi na područje mentalnog zdravlja, budući da se ne radi o mentalnom problemu ili poremećaju, nego isključivo o potencijalnim potrebnim fizičkim intervencijama. Psihloškopsihijatrijska skrb pruža se kao vid podrške onim osobama koje izraze potrebu za time, npr. zbog stigmatizacije u društvu.
- Pristup svim uslugama, skrbi i pravima treba biti temeljen na principima tjelesnog integriteta, samoodređenja i informiranog pristanka, uz individualizirani pristup baziran na specifičnim potrebama i okolnostima svake osobe. To također znači da nijedna osoba ni u kojem slučaju ne smije biti prisiljena ili nagovarana na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući kiruršku prilagodbu genitalija ili reproduktivnih organa, sterilizaciju ili hormonsku terapiju. To posebice ne smije biti rađeno prije nego je osoba u stanju dati slobodan, informirani pristanak, niti smije biti uvjet za druge postupke – od pruža-

nja psihosocijalne podrške, do ostale medicinske skrbi, do pravnog priznanja roda.

- Zdravstvena skrb koja nije povezana s tjelesnim promjena-
ma/tranzicijom, uključujući preventivnu i obiteljsku medici-
nu, spolno i reproduktivno zdravlje i mentalno i bihevioralno
zdravlje trebaju se pružiti bez diskriminacije temeljene na
spolnim karakteristikama, rodnom identitetu, rodnom izra-
žavanju, seksualnoj orijentaciji ili na bilo kojoj drugoj osnovi.
- Nužno je koristiti najviše svjetske standarde u području zdrav-
lja - konzultiranje sa stručnjaštvom za ljudska prava trans i
inter osoba (lokalne i međunarodne organizacije za zaštitu
prava inter i trans osoba poput OII-Europe, TGEU, Trans Mreža
Balkan, Trans Aid) i međunarodnim strukovnim organizacijama
poput WPATH/EPATH
- Potrebno je provoditi istraživačke projekte u suradnji s trans i
inter zajednicama i prikupljati podatke o demografskim karak-
teristikama i zdravstvenim potrebama inter i trans zajednica.
Postoji hitna potreba da se podigne javna svijest i potakne
stručno usavršavanje o problemima s kojima se suočavaju
trans i inter osobe.
- Nužno je trans i inter osobama koje zatraže psihosocijalnu
skrb pružiti psihološko i socijalno savjetovanje vodeći se či-
njenicom da se u pravilu radi o osobama koje su vjerojatno
dugoročno bile izložene stigmatizaciji i u nekim slučajevima
i samostigmatizaciji. Glavni cilj savjetodavnog procesa jest
informirati osobu i ponuditi psihološku podršku te joj pomoći
u donošenju informiranih odluka kojima će ostvariti bolju kva-
litetu života. Stručnjaci_kinje za mentalno zdravlje svakako
trebaju posvetiti vrijeme svim za klijenta_icu važnim temama.
- Nužno je podržavanje inter i trans kulturnih kompetencija.

Pružateljstvo zdravstvene skrbi, uključujući klinike, bolnice, i zdravstveno osoblje, trebalo bi surađivati s inter i trans zajednicama kako bi zajedno razvile i sustavno implementirale edukacije o kulturnoj kompetenciji. Edukacije bi trebale sadržavati informacije o ostalom pripadništvu raznovrsne populacije pacijenata_ica, poput gej muškaraca, lezbijki i biseksualnih osoba; rasnih i etničkih manjinskih grupa; religioznih osoba i osoba s invaliditetom. Edukacije pružateljima_cama zdravstvene skrbi pomažu da prepoznaju preklapanja među ovim populacijama te ih se osposobljava da bolje razumiju potrebe individualnih pacijenata_ica. Također, edukacije osnažuju pružatelje_ice zdravstvene skrbi u zagovaranju prava inter i trans osoba unutar zdravstvenog sustava, posebno dok se snalaze sa zdravstvenim osiguranjem, nacionalnim zdravstvenim sustavima i mrežama upućivanja specijalistkinjama_ima.

- Nužno je ukinuti medicinski nepotreban tretman “normalizacije” inter spolnih osoba, uključujući i nepovratnu genitalnu kiruršku operaciju i sterilizaciju, kada se to provodi ili propisuje bez slobodnog i potpuno informiranog pristanka dotične osobe.
- Interspolnim osobama i njihovim obiteljima treba biti dostupno interdisciplinarno savjetovanje i podrška, uključujući i podršku osoba u sličnim situacijama. Interspolnim osobama treba omogućiti pristup njihovim medicinskim kartonima.
- Važan zadatak stručnjaštva za mentalno zdravlje jest educirati inter i trans osobe koje su zatražile psihosocijalnu skrb o raznolikosti rodni identiteta i izražavanja te o različitim opcijama koje imaju na raspolaganju za afirmaciju svog rodnog identiteta. Također je važno u edukaciju uključiti bliske osobe (obitelj i prijatelji_ce) uz pristanak osobe koja traži pomoć stručnjaštva.

- Donošenje odluka o djeci mora biti vođeno njihovim pravima i potrebama
- Za djecu prije puberteta nije potrebna nikakva dijagnoza budući da rodna raznolikost nije nešto što zahtijeva zdravstvenu skrb, već potencijalno može zahtijevati psihosocijalnu podršku kao i mnoge okolnosti u kojima je djeci i/ili njihovim obiteljima potrebna podrška a za koje se ne daju dijagnoze.
- Zdravstvene potrebe i pristup pravnom priznanju roda treba-ju se razmatrati odvojeno i ne smiju uzajamno ovisiti unutar zakonskog sustava.
- Potrebno je osigurati zaštitu prava na privatnost (npr. da se ne vodi registar trans i/ili inter osoba, da se ne traže bilo kakvi podaci koji nisu neophodni za ostvarenje usluge, skrbi, prava i sl.)
- U aktivnosti usmjerene na promociju inter i trans ljudskih prava treba uključiti i zdravlje.

Preporuke u zdravstvu vezane uz hrvatski zakonodavni sustav

- Sve osobe uvrštene na *Listu stručnjaka*² propisanu Pravilnikom³ i ostalei zdravstvene i djelatnice_ i kojei obavljaju psihološku i psihijatrijsku procjenu i tretman trans i inter osoba moraju proći obaveznu edukaciju trans i inter specifične zdrav-

2 Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama (Narodne novine 59/15)

3 *Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu* (Narodne novine 132/14)

stvene skrbi, te im mora biti osigurano redovito i kontinuirano unapređivanje znanja o skrbi trans i inter osoba iz područja kojim se bave. Time se podrazumijeva sudjelovanje na relevantnim strukovnim okupljanjima, radionicama ili seminarima; odobreno mentorstvo iskusnoga_e stručnjaka_inje za psihičko zdravlje; ili sudjelovanje u istraživanjima koja se bave rodnom i spolnom raznolikošću.

31

- Svim osobama koje će ući u proces endokrinološke ili kirurške tranzicije valja prethodno ponuditi mogućnost da pohrane svoju spermu, jajne stanice ili embrije. Hrvatski Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji u čl. 34. kaže: “Pohranjivanje spolnih stanica dozvoljava se muškarcima i ženama (ali i maloljetnim osobama) kojima prema spoznajama medicinske znanosti prijete da će postati neplodni.”
- Trans i inter osobe koje zatraže psihosocijalnu i zdravstvenu skrb radi usklađenja tijela sa svojim rodnom identitetom ili žele pravno priznanje roda trebaju biti upućene stručnjakinjama_cima s Liste stručnjaka objavljenju od strane Ministarstva zdravstva. U slučaju da osobe nisu u mogućnosti (zbog financijskih, geografskih, ili drugih razloga) koristiti usluge stručnjaka_inja s Liste ili već koriste usluge nekih drugih zdravstvenih djelatnica_ka, treba im to omogućiti i priznati nalaze i mišljenja zdravstvenih djelatnica_ka kojei nisu na Listi stručnjaka. Ako stručnjaci_kinje nisu dostupne na lokalnoj razini, konzultacije se mogu obavljati telemedicinom, pod uvjetom da su ispunjeni lokalni uvjeti za konzultacije na daljinu.

Financiranje skrbi

32

- Nužno je osigurati ostvarivanje prava iz zdravstvenog osiguranja koje bi omogućilo pristup zdravstvenoj skrbi trans osobama koje žele započeti ili već koriste hormonalnu terapiju. Kako se dostupnost hormonalne terapije u Republici Hrvatskoj može s vremenom mijenjati, potrebno je omogućiti i pokrivanje troškova terapije nabavljene iz drugih država.
- Treba omogućiti korisnicima_ama da HZZO u potpunosti snosi troškove hormonske terapije i vezanih pretraga, kirurških zahvata, psihološke i psihijatrijske skrbi, terapije glasa/komunikacije, uklanjanja dlaka, osiguravanja medicinskih pomagala i reproduktivnih opcija, kao i troškova odlaska u drugi grad ili državu ako određeni oblik medicinske skrbi nije dostupan u blizini mjesta stanovanja.
- U suradnji s vladama i pružateljstvom zdravstvenih usluga, financijeri_ke trebaju podržati inovativne načine integracije trans i inter zdravstvenih usluga s ostalim zdravstvenim uslugama. Također, trebaju podržati i istraživanja o tome kako bi se medicinska skrb mogla pružiti teško dostupnim inter i trans zajednicama.
- Financijeri_ke trebaju kreirati posebne portfelje kojima bi se direktno podržavalo zagovaranje trans i inter zdravstvenih i ljudskih prava na lokalnoj, nacionalnoj i internacionalnoj razini, a koji bi pridonijeli strateškoj izgradnji vitalnih inter i trans zdravstvenih pokreta, što uključuje i izgradnju kapaciteta za liderstvo i podršku organizacijama koje se bave trans i inter pitanjima.

Pravni sustav

[Vidi stranu 12 – Kako biti saveznik_ca?]

33

Europska unija propisuje zabranu diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta (Direktiva 2000/78/EC) te zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju. Države članice Europske unije dužne su prilagoditi svoje Zakone prema istoj direktivi.

U ovom trenutku u Hrvatskoj ne postoji niti jedan zakon kojim se eksplicitno štite prava interspolnih osoba (npr. temeljem interspolnog statusa, ili spolnih karakteristika). Trenutno postoji Zakon o suzbijanju diskriminacije (Narodne novine 112/12) koji propisuje zabranu diskriminacije po osnovi rodnog identiteta. Kazneni zakon (Narodne novine 61/15) od 01.01. 2013. godine predviđa zločin iz mržnje kao kazneno djelo počinjeno zbog rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje, prema Kaznenom zakonu, uzima se kao otegotna okolnost ako samim Zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za pojedina kaznena djela.

Zakonom o državnim maticama (Narodne novine 76/13) regulirana je promjena oznake spola u osobnim dokumentima⁴ te je određena obveza donošenja posebnog propisa koji detaljnije regulira

⁴ Detaljnije pojašnjenje procedure dostupno je na sljedećem linku: <http://www.transbalkan.org/dokumenti/hrvatska/>.

sam postupak te potrebne uvjete i pretpostavke⁵. Prema *Zakonu o zdravstvenoj zaštiti* (Narodne novine 70/16), za davanje mišljenja o promjeni oznake spola u osobnim dokumentima je i dalje nadležno Nacionalno zdravstveno vijeće, koje je do sada otežavalo a prethodno onemogućavalo provedbu postupka promjene oznake spola u osobnim dokumentima. Osim davanja mišljenja u ovim postupcima, Nacionalno zdravstveno vijeće je inače tijelo koje se imenuje “radi praćenja svih područja zdravstvene zaštite, davanja i predlaganja stručnih mišljenja iz područja planiranja, programiranja, razvoja, i drugih bitnih pitanja iz zdravstva koja su od važnosti za Republiku Hrvatsku”.

Iskustva opisana u izvještaju istraživanja o pravnom priznanju roda provedenog 2016. godine od strane Trans Aid-a, a u suradnji s mr.sc. Amirom Hodžićem (vidi Dodatke), ukazuju na hitnu potrebu da se proces pravnog priznanja roda demedikalizira i depatologizira, kako bi se zaštitila ljudska i zakonska prava trans osoba, te smanjila - umjesto povećala - njihova marginalizacija i diskriminacija u svim sferama života. Osim stvaranja demedikalizirane, pouzdane, dostupne i transparentne procedure za pravno priznanje roda na temelju samoodređenja, neophodno je osigurati edukaciju i osposobljavanje

⁵ *Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu* (Narodne novine 132/14), *Stručne smjernice za izradu Izvješća centra za socijalnu skrb o osobnim i obiteljskim prilikama podnositelja zahtjeva promjene spola ili o životu u drugom rodnom identitetu* (MSPM.hr, travanj 2015.), *Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama* (Narodne novine 59/15), *Stručne smjernice za izradu mišljenja zdravstvenih radnika i psihologa o utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola i životu u drugom rodnom identitetu* (Narodne novine 7/16)

o relevantnim temama među stručnjacima_kinjama uključenima u proces. Postojanje ovakvog mehanizama za pravno priznanje roda Hrvatsku odvajaju od drugih zemalja u regiji, koje ili uopće nemaju procedure za pravno priznanje roda ili su te procedure još više medikalizirane i u još većoj mjeri krše ljudska prava. No, i u Hrvatskoj sam proces nepotrebno dovodi do daljnje marginalizacije i institucionalnog nasilja prema trans i inter osobama. Pristupi zasnovani na ljudskim pravima i samoodređenju pokazali su se vrlo uspješnim u zemljama s društveno-političkim ustrojem sličnim Hrvatskoj, što dovodi do zaključka da bi i tu mogli biti uspješni⁶. Ljudska prava i dostojanstvo svih ljudi, te briga za to da im se osigura jednako pravo na osnovne usluge i zaštite, trebaju biti pokretački princip kreatorima_cama politika i provoditeljicama_ma pravnog priznanja roda. Pri tome trebaju biti vođeni_e sviješću o važnosti ljudskih prava trans, inter i rodno varijantnih osoba, s posebnim naglaskom na pravo na tjelesni integritet i pravo na rodni identitet.

Ispitanice_i koji_e su sudjelovali_e u gore navedenom istraživanju često spominju mogućnost nebinarne opcije za pravno priznanje roda na temelju samoodređenja, što bi zahtijevalo da se pravnu kategorija spola/roda “proširi” trećom opcijom, na primjer “ostali_e”, te da se osigura da prava osoba s takvom, nebinarnom oznakom spola budu zaštićena i ravnopravna binarnim opcijama, odnosno muškom i ženskom spolu.

6 Međunarodni primjeri dobre prakse za pravno priznanje roda na temelju samoodređenja su zakoni u: Irskoj (http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/08/IRELAND_Gender-Recognition-Act-2015.pdf), Malti (http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf), Norveškoj (<http://tgeu.org/wp-content/uploads/2016/07/Prop74LEng.pdf>), Argentini (<http://www.transaid.hr/wp-content/uploads/2014/04/Argentina-Zakon-o-rodnom-identitetu.pdf>), i Danskoj (http://tgeu.org/sites/default/files/Denmark_Civil_Registry_law.pdf).

Citati iz istraživanja o pravnom priznanju roda provedenog od strane Trans Aid-a u suradnji s mr.sc. Amirom Hodžićem (2016.):

36

- *Ima ljudi koji neće niš napraviti u smislu tjelesnih modifikacija, a svejedno žele promijeniti dokumente.*
- *Pozitivno je da postoje smjernice i pravilnici raznih vrsta, ali ako su human friendly.*
- *Jedino čije mišljenje treba bit bitno je mišljenje te same osobe. Njeno mišljenje nek se čuje, a ne mišljenje stručnjaka.*
- *Nekome je jako važno da mu u dokumentu stoji to ž ili to m, a nekome nije uopće.*
- *Tijelo do kojeg se ne može doć, tijelo koje se sastaje jednom mjesečno i tijelo koje nikome ne odgovara za svoje postupke.*
- *Kao da troje nepoznatih ljudi u mračnom podrumu odlučuje o tvojoj sudbini.*
- *O spolnom/rodnom identitetu ne treba odlučivati nitko osim osobe same.*
- *Ne brinu se o našem zdravlju, a na ovakve načine nas žele regulirati.*
- *S obzirom na društveni položaj trans osoba, jako sumnjam da bi to neko išao iz pizdarije radit.*
- *Generalno mi je suludo da ti neko daje mišljenje o tebi da bi mogao promijeniti svoje dokumente ... ili situacija da neka socijalna radnica ima pravo utjecati na to. Ili bilo tko. To me iznimno ljuti. To je bezveze. Tražiti potvrdu o sebi od drugih ljudi.*
- *Ne da mi o tome vijeća neko ko me nikad nije vidio, ni čuo, niti razgovarao sa mnom ... govorimo o meni, ja nisam papir, ja sam osoba.*

Preporuke

- Treba poduzeti potrebne mjere kako bi se osiguralo puno pravno priznanje roda u svim područjima života, posebice kroz omogućavanje promjene imena i oznake spola u službenim dokumentima na brz, transparentan i dostupan način temeljen na samoodređenju. Osigurati, gdje je potrebno, priznavanje roda u ostalim dokumentima, poput obrazovnih ili poslovnih certifikata.
- Svaka osoba može zatražiti da se njen zabilježeni spol i/ili osobno ime promijeni kada se ne slaže s njen samoodređenim rodnim identitetom.
- Sve osobe imaju pravo na pošteno suđenje (čl. 6 Europske konvencije o ljudskim pravima), bez obzira na to je li za proces zaduženo administrativno tijelo ili sud, uključujući ravnopravnost pred zakonom koja se, ako je potrebno, treba osigurati i kroz dostupnost pravne pomoći; pravo na žalbu, odnosno pravo od višeg suda tražiti ponovno razmatranje presude; te pravo na brzi postupak kao i na žalbu zbog pretjerano dugih proceduralnih odgoda.
- Potrebno je uvesti fleksibilne procedure za promjenu oznake spola/roda u službenim dokumentima, a istovremeno pružiti mogućnost da se ne mora birati oznaka roda (muškog ili ženskog) i/ili mogućnost da se odaberu druge opcije osim postojeće dvije. Uzeti u obzir da se i osobama kojima u dokumentima nije muški ni ženski spol treba osigurati jednak pristup svim pravima.
- Nužno je da pravni postupak ne stvori konflikt između ljudskog prava osobe na pravno priznanje roda (zaštita privatnog života) i ostalih temeljnih prava (npr. ljudsko dostojanstvo, tjelesni integritet, sloboda od mučenja, pošteno suđenje itd.)

- Potrebno je osigurati da su odluke o djeci vođene njihovim pravima i potrebama.
- I maloljetnim i punoljetnim osobama, ovisno o individualnom kapacitetu, treba se omogućiti život s dignitetom i autonomijom, s pravom na privatnost i pravom da imaju aktivnu ulogu u svim administrativnim i sudskim procedurama koje se odnose na njih. Ako pravna_i zastupnica_k maloljetne osobe s njenom izričitom suglasnošću preda zahtjev prema važećem zakonu, promjena imena i oznake spola za maloljetnu osobu treba uključivati procedure jednake onima za punoljetne osobe. U slučaju da pravni_a zastupnik_ca odbije njihov zahtjev, maloljetna osoba treba imati pravo na skraćeni postupak u kojemu će sud donijeti odluku o slučaju.
- Za građanke_e koji_e žive u inozemstvu, nužno je osigurati da osoba ne mora putovati u Hrvatsku kako bi imala pristup proceduri. Službena promjena i izdavanje novih dokumenata trebaju biti dostupni u hrvatskoj ambasadi u zemlji prebivališta. Procedure trebaju biti dostupne i stranim državljanima_kama ako oni_e u svojim državama registracije (podrijetla) nemaju pristup sličnim procedurama ili ako bi tamo bile_l izložene_i opasnosti kršenja ljudskih prava.
- Ako osoba iz dobrih, religioznih, zdravstvenih ili drugih razloga ne može ispuniti određene uvjete, njihov rodni identitet i dalje treba biti priznat na prikladan način.
- Treba izbjegavati zahtijevanje razvoda ili prijelaza postojećeg braka u životno partnerstvo jer to znači gubitak stečenih prava kako za samu osobu tako i za članove_ice njene obitelji
- Troškovi traženja mišljenja medicinskih stručnjakinja_a i trećih osoba trebaju biti pokriveni pravnom pomoći i ostalim financijskim potporama. Izdavanje mišljenja se ne bi trebalo

dugotrajno odgađati, npr. zbog obveznog trajanja terapije ili zbog dugih lista čekanja jer nema dovoljno priznatih specijalista_kinja.

- Treba se osigurati puna zakonska primjena procedure priznavanja, kako bi osoba mogla ostvariti sva prava povezana s priznatim rodom.
- Potrebno je uvođenje pravnih ili zakonskih mjera koje bi omogućile pristup promjeni imena i/ili spolnih/rodnih obilježja u službenim obrazovnim i poslovnim certifikatima i povezanoj dokumentaciji radi osiguravanja djelotvorne zaštite prava osoba na privatnost u kontekstu zaposlenja, posebice prilikom prijave za posao, kako bi se spriječilo da poslodavac_ka, suradnice_i i/ili klijenti_ce otkriju privatne podatke poput prethodne oznake spola ili prethodnog imena.
- Nakon pravnog priznanja roda treba poduzeti sve potrebne mjere kako bi pravo osoba da stupe u brak s osobom čiji je spol suprotan od njihovog pravnog spola bilo zajamčeno (dok god je brak ograničen na osobe različitog spola).
- Zakonodavac treba osigurati da se sve procedure temelje na samoodređenju te izbaciti dodatne dokaze i provjere od strane trećih osoba, poput roditelja (ako je osoba punoljetna), skrbnica_ka, djece, supružnika_ca/partnerica_a ili kolega_ica na poslu.
- Transparentnost i dostupnost zakona također ovisi i o čitljivosti. Zakonodavac treba težiti lako razumljivom i jednoznačnom jeziku.
- Potrebno je uvođenje proaktivnih zakonskih obveza kako bi se osigurala ravnopravnost u svim dijelovima uprave, poput evaluacija politika i praksi koje mogu direktno ili posredno diskriminirati trans i inter osobe ili ih dovoditi u nepovoljnu poziciju.

- Potrebno je uvesti zakonske mjere kojim će se propisati primjena domaćih mehanizama za zaštitu ljudskih prava i na interspolne osobe, ali i olakšati njihov pristup sudovima, nacionalnim strukturama kojima se štite ljudska prava i drugim sredstvima pristupanja pravdi.
- Nužno je osigurati zaštitu protiv diskriminacije temeljem rod-
nih i spolnih karakteristika, s naglaskom na nebinarne rodne
identitete i spolne karakteristike interspolnih osoba, jer ih se
diskriminira vrednovanjem binarnih identiteta i tijela kao više
vrijednih (u svim sferama života, s posebnim naglaskom na
zdravstvo i pravni sustav gdje se posebice ograničava bilo ka-
kav izlazak izvan binarnih okvira tijela, identiteta i izražavanja)
- Olakšati priznavanje interspolnih osoba kroz zakone putem
brzog izdavanja rod-
nih listova, putovnica i drugih osobnih
dokumenata, poštujući pravo interspolnih osoba na samo-
određenje.
- Zdravstvene potrebe i pristup pravnom priznanju roda treba-
ju se razmatrati odvojeno i ne smiju uzajamno ovisiti unutar
zakonskog sustava.
- Nužno je zakonski zabraniti medicinske i psihološke tretmane
bez informiranog pristanka osobe
- Nužno je zakonski zabraniti medicinski nepotreban tretman
“normalizacije” interspolnih osoba, uključujući i nepovratnu
genitalnu kiruršku operaciju i sterilizaciju, kad se provodi ili
propisuje bez slobodnog i potpuno informiranog pristanka
dotične osobe. Tretman prilagodbe spola treba biti dostupan
interspolnim osobama tek kad su u stanju izraziti slobodan
i potpuno informirani pristanak. Pravo interspolnih osoba da
ne prolaze kroz tretman prilagodbe spola mora se poštovati
- Nužno je prekinuti tajnovitost oko interspolnih pitanja i re-

gularati pravo interspolnih osoba na pristup informacijama o svojoj medicinskoj i pravnoj povijesti.

- Nacionalne strukture za ljudska prava (kao što su Pučka_i pravobranitelj_ica, Pravobranitelj_ica za djecu, Pravobranitelj_ica za ravnopravnost spolova, te druga tijela za ravnopravnost i ljudska prava), trebaju biti aktivne u djelovanju sa inter i trans osobama, uključujući djecu. One trebaju imati jasan mandat da rade na pitanjima koja su važna za trans i inter osobe i trebaju pružati usluge podrške. Nužno je olakšati pristup pravdi inter i trans osobama.
- Potrebno je podržati i poticati održavanje organizacija trans i inter osoba, kako bi se pridonijelo jačanju njihovog glasa u društvu i osiguralo da osobe kojima je potrebna njihova pomoć mogu za njih saznati.
- Potrebno je strateški sastavljati popis slučajeva zločina iz mržnje i diskriminacije povezanih s inter i trans pitanjima i raditi na načinima rješavanja problema slabog prijavljivanja. Popis slučajeva osnažit će inter i trans osobe da se zauzmu za svoja prava i potaknut će poslodavce i pružateljstvo usluga da uvrsti prava trans i inter osoba u svoje prakse i procedure. U širem kontekstu, popis slučajeva može se koristiti i kako bi se provjerilo i pojasnilo u kojoj su mjeri zakonom pokrivena sve trans i inter osobe.
- Potrebno je provoditi kvalitativna i kvantitativna istraživanja o situaciji i potrebama zaštite ljudskih prava interspolnih i transrodnih osoba u različitim okruženjima.
- Potreban je razvoj lokalnih kapaciteta kako bi se prepoznala inter i trans pitanja. Na primjer, organiziranje edukacija osoblja u svrhu podizanja svijesti, znanja i razumijevanja trans i inter osoba i njihovih pitanja. Bilo bi korisno da tijela zadužena

za ravnopravnost i dječija pitanja razvijaju i implementiraju edukaciju u suradnji s inter i trans osobama i njihovim organizacijama.

- Potrebno je prikupiti informacije o trenutnim praksama po pitanju interspolnih osoba te ih ocijeniti kroz perspektivu najviših etičkih i standarda ljudskih prava. Interspolne osobe i njihove organizacije moraju biti primarni partneri u tom procesu.

42

Procedura pravnog priznavanja roda:

1. treba poštovati princip samoodređenja
2. ne smije imati nikakve preuvjete, poput neplodnosti, operacije prilagodbe spola, razvoda ili dijagnoze
3. treba zaštititi osobe koje su promijenile svoje ime i/ili oznaku spola od primoranog otkrivanja prethodnog imena ili oznake spola
4. treba biti svima dostupna
5. treba biti brza (administrativne procedure trebale bi se dovršiti unutar 2-3 tjedna)
6. treba jamčiti pristup trans- i inter-specifičnoj medicinskoj skrbi koja se temelji na informiranom pristanku i koja je pokrivena nacionalnim zdravstvenim osiguranjem

Preporuke za važeću proceduru:

- Potrebno je da zdravstveno i psihološko stručnjaštvo, kao i Nacionalno zdravstveno vijeće, poštuju Pravilnik i Stručne smjernice vezane za postupak pravnog priznanja roda dok god su isti na snazi
- Ukoliko se osoba ne javi stručnjakinja_ci_ma određenima Pravilnikom do trenutka kada želi da joj se rod pravno prizna, nije potrebno da prolazi kroz dugotrajni proces evaluacije liječnic_k_a i psiholog_inj_a, nego joj treba omogućiti brz pristup mišljenju temeljem izražavanja da živi u skladu s rodnim identitetom koji se razlikuje od onog upisanog u dokumentima osobe, te da se sukladno tome izda pozitivno mišljenje o životu u drugom rodnom identitetu

43

Prijedlozi iz istraživanja (vidi Dodatak) za poboljšanje sadašnjeg postupka pravnog priznanja roda:

- Ukinuti NZV kao tijelo koje dodjeljuje pravno priznanje roda
- Pojednostaviti i ubrzati postupak
- Osigurati sustavnu državnu edukaciju o relevantnim temama, na svim razinama (zdravstvo, uprava, odlučivanje)
- Uspostaviti procedure i kriterije za Popis stručnjaka
- Uspostaviti mehanizme za pritužbe u slučaju neadekvatne implementacije
- Kontinuirano ažurirati Pravilnik u skladu s međunarodnim standardima
- Inzistirati na provedbi najnovijih Stručnih smjernica Svjetske strukovne organizacije za zdravlje transrodnih osoba (WPATH)

- Uključiti trans osobe u proces unapređenja postupka
- Uspostaviti mehanizme za društvenu integraciju rodno varijantne djece
- Ukloniti nepotrebne medicinske gatekeepere
- Demedikalizirati postupak
- Donijeti Zakon o rodnom identitetu

44

U raspravama o posljednja tri prijedloga, ispitanici_e su naglasile_i samoodređenje spola/roda kao temeljno načelo u procesu zakonskog priznavanja ravnopravnosti. Svi_e su ispitanici_e za odvajanje procesa tranzicije (i fizičke i društvene) iz postupka za pravno priznanje roda. Nadalje, složili_e su se da proces promjene oznake spola u dokumentima treba biti upravna stvar, s definiranim postupkom sličnim onom za promjenu nečijeg imena.

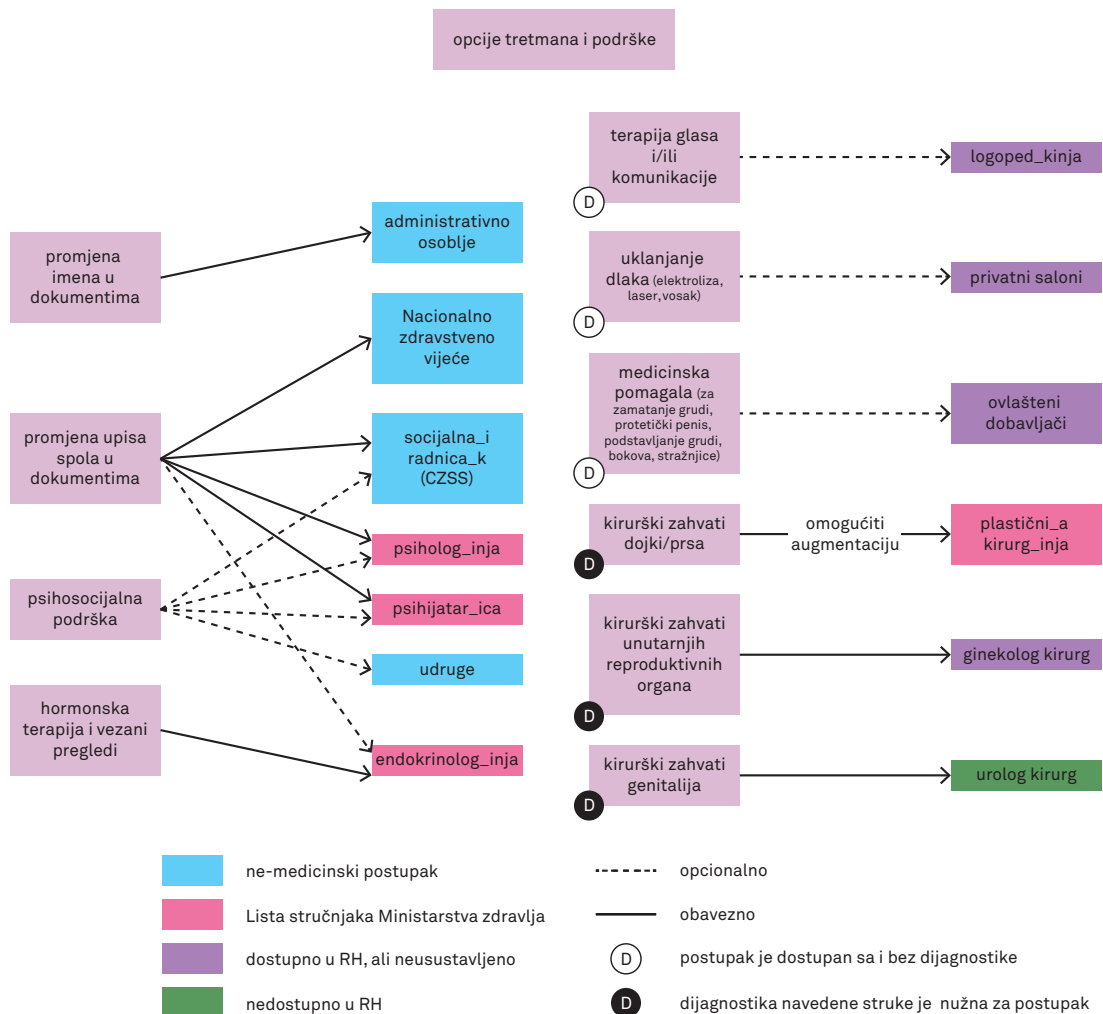
Osim toga, ispitanici_e su često postavljali_e pitanje o mogućnosti nebinarnih opcija za pravno priznanje roda na temelju samoodređenja, što bi zahtijevalo da se pravna kategorija spola/roda “proširi” s trećom opcijom, na primjer “ostali_e”.

Dodaci

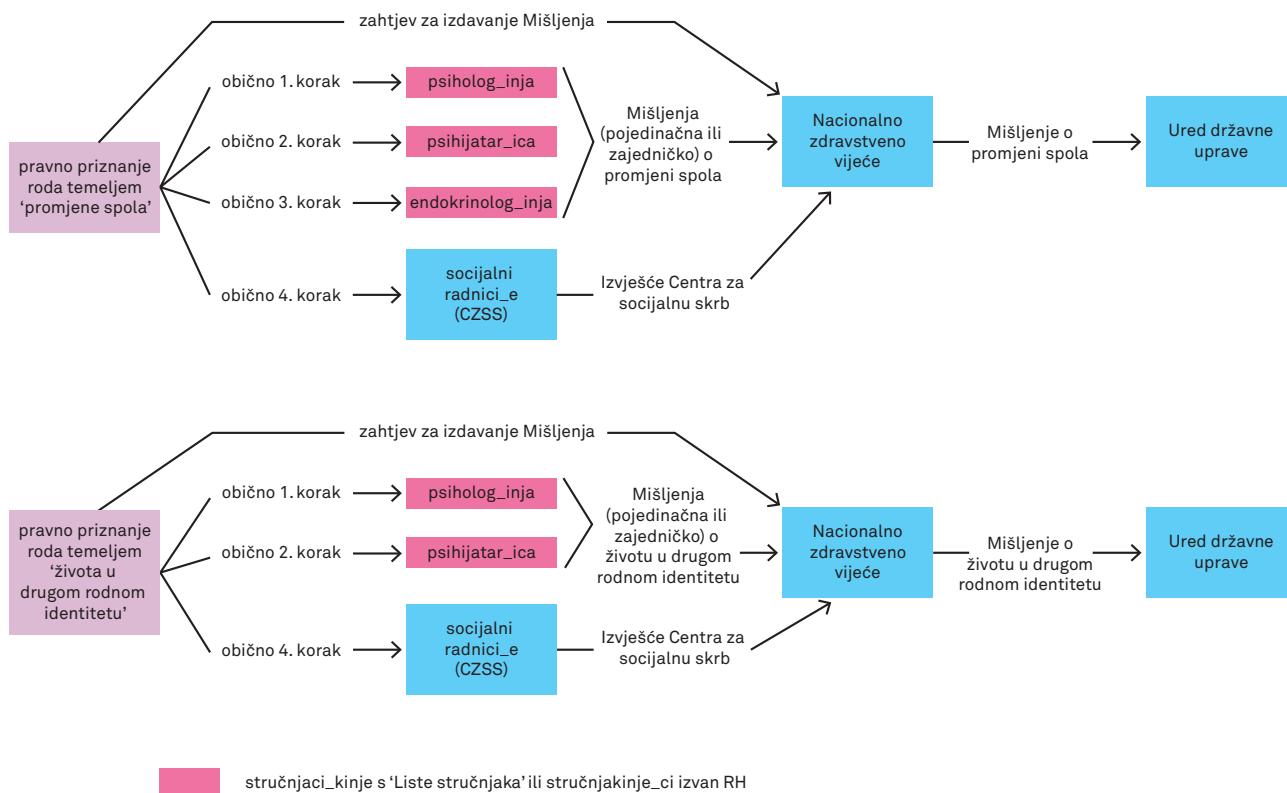
Na sljedećoj slici prikazani su trenutni postupci pružanja zdravstvene, psihosocijalne i pravne zaštite osobama kojima su bar neki od tih postupaka potrebni.

45

Slika 1. Hodogram za upućivanje u tretman osoba kojima je bar neki od tretmana nužan

Slika 2. Hodogram za trenutno važeći postupak pravnog priznanja roda.

(Hodogram je jednak bez obzira radi li se o odrasloj osobi ili djetetu, no u tretmanu postoje značajne razlike, sukladno Stručnim smjernicama.)

Izvještaj istraživanja o pravnom priznanju roda

mr. sc. Amir Hodžić

48

Uvod

Ovo istraživanje provedeno je sa ciljem dobivanja uvida u trenutačnu situaciju, pozitivne i negativne aspekte, te direktna, osobna iskustva vezana uz postupak pravnog priznanja rodnog identiteta u Republici Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno u periodu od ožujka do lipnja 2016. godine, kroz polustrukturirane intervjuje sa četrnaest trans i rodno varijantnih osoba, te sa predstavnicom organizacije civilnog društva TransParent. U istraživanje su bile uključene osobe koje su u procesu pravnog priznanja roda, kao i nekoliko njih koje namjeravaju započeti postupak, te jedna osoba koja ne želi pokretati proceduru promjene oznake spola dok je proces medikaliziran i patologiziran⁷.

Razgovori su snimani i u prosjeku su trajali oko pedeset minuta. Analiza intervjuja provedena je s obzirom na prije dogovorene glavne teme: probleme i prepreke s kojima se susreću trans i rodno varijantne osobe zbog neodgovarajuće oznake spola u osobnim dokumentima; pozitivne i negativne aspekte trenutačne procedure pravnog

7 Tijekom provođenja istraživanja, Nacionalno zdravstveno vijeće (NZV) dalo je osamnaest pozitivnih mišljenja za promjenom upisa oznake spola u maticu rođenih, uključujući i zahtjeve nekoliko intervjuiranih osoba. Period čekanja na mišljenje NZV-a za neke osobe je trajao par mjeseci, a za neke i preko godinu dana.

priznanja rodnog identiteta; te prijedloge i preporuke za poboljšanje postupka. Dobiveni nalazi predstavljaju početnu točku za razvijanje preporuka za pravno priznanje roda i izradu nacrtu Zakona o rodnom identitetu.

U istraživanju je sudjelovalo četrnaest trans osoba od 21 do 38 godina starosti, a čija osobna shvaćanja i iskustva roda ukazuju na heterogenost identiteta unutar trans i rodno varijantne populacije. Tako se tri osobe identificiraju kao trans žene, dvije kao trans, dvije kao muškarci, a po jedna kao queer, trans muškarac, trans maskulina osoba, arodna osoba, žena, FTM, i nebinarna osoba. Osim jedne, sve osobe su na hormonalnoj terapiji od najmanje pola godine, pa do najdužeg perioda od trinaest godina. Više od polovice njih napravilo je i drugi neki oblik tjelesnih modifikacija, uglavnom mastektomiju/“gornju opearaciju”.

49

Raznolikosti unutar ovog relativno malog uzorka vidljive su s obzirom i na druge karakteristike i životne okolnosti intervjuiranih osoba. Trećina njih je rođena i živi u Zagrebu, neke osobe su se doselile u Zagreb i Rijeku iz drugih gradova (Vukovar, Korčula, Bjelovar, Varaždin), neke žive u manjim sredinama (Ivanić Grad, Koprivnica), dok su dvije osobe koje žive u Zagrebu rođene izvan Republike Hrvatske. Od nekih ostalih značajki, jedna osoba je u životnom partnerstvu, jedna je razvedena, a otprilike trećina njih živi sa roditeljima. Uz to, trećina njih zaposlena je u organizacijama civilnog društva, polovica ima studentski status, neke financiraju roditelji, neke su nezaposlene, a neke povremeno rade honorarne poslove.

Problemi i prepreke

Nelagoda.

Tjeskoba.

Pritisak.

Nemir.

50 *Grč.*

Strepnja.

Strah.

Stres.

Frustriranost.

Uznemirenost.

Ovo su riječi kojima su intervjuirane osobe opisivale kako su se osjećale kada su bile zatražene pokazati osobne dokumente s oznakom spola koja ne odgovara njihovom spolu/rodu/rodnom identitetu/rodnom izražavanju. Obične stvari – poput otvaranja bankovnog računa, preuzimanja preporučene poštanske pošiljke, prijave boravišta prilikom iznajmljivanja stana ili dobivanja potvrde za iskaznicu javnog prevoza – postaju problematične situacije u kojima se trans i rodno varijantne osobe često optužuje za korištenje neispravnih ili tuđih osobnih dokumenata i/ili prisiljava na neželjeno javno spolno/rodno identificiranje.

Uz navedene, primjeri iz provedenih intervjua uključuju prepreke plaćanja bankovnim karticama, traženja popusta za željezničku kartu, prelaska državne granice, legitimiranja od strane policije, izdavanja liječničkih uputnica, davanja krvi, prijavljivanja za radno mjesto, izdavanja fakultetskih diploma, zapošljavanja preko studentskog servisa, sudjelovanja u školskim sportskim natjecanjima, dobivanja potvrde o nekažnjavanju, izdavanja Domovnice, prijave

za nastavak studija, ovjeravanja dokumenata kod javnog bilježnika, i pristupanja državnoj maturi. S obzirom na promjenu podataka o spolu u fakultetskim diplomama, sugovornici navode vrlo različita iskustva, od pozitivnih, na samoinicijativu fakultetskih službenika, preko pozitivnog ishoda nakon prijetnje sudskom tužbom, do neuvaženih zahtjeva, a što ukazuje na potrebu sustavnije regulacije ovog pitanja, u skladu sa Zakonom o državnim maticama koji propisuje zaštitu privatnosti prilikom promjene imena i oznake spola.

Prikupljeni narativi o poteškoćama s kojima su se intervjuirane osobe susretale u svakodnevnom životu zbog pravnog nepriznavanja njihovog rodnog identiteta govore o iskustvima vrijeđanja, maltretiranja, pogrešnog oslovljavanja, prislinog outanja, verbalnog nasilja, i ograničavanja pristupa uslugama.

- *Za sve se trebaš opravdavati. (6)*
- *I onda mi je rekao: Sad ćemo mi vidjeti tko i što ste vi. (11)*
- *I kad je trebalo ići na izlet van Hrvatske, on nije išao, jer je trebalo priložiti putovnicu u kojoj su mu pisali krivi podaci. (14)*
- *Zbog mog administrativnog spola, u sudskom postupku su mi se obraćali u muškom rodu, bez obzira kaj sam ja pričala u ženskom, jer kao moraju jer je tak službeno. (13)*
- *On je bio vrhunski sportaš, i nogomet i rukomet i košarka, i kad je trebalo krenuti na neku utakmicu i donijeti dokumentaciju on je svaki put odustao. (14)*

Za većinu intervjuiranih, uz rješavanje praktičnih problema i barijera, razlozi i motivacije za promjenom administrativne greške – oznake spola u matici rođenih i u osobnim dokumentima – odnose se i na potrebu usklađivanja tog indikatora sa njihovim spolnim/rodnim identitetom i izražavanjem. Međutim, za otprilike polovicu

osoba, ovo pitanje potaknulo je i razmišljanja o nužnosti postojanja oznake spola u osobnim dokumentima, kao i o dominantnoj normi spolne/rodne binarnosti.

52

- *To glupo slovo u dokumentu ne bi trebalo bit važno. (10)*
- *Bitnije je da imaš krvnu grupu u dokumentima, a ne spol. (5)*
- *Ne znam šta bi oznaka spola ikome trebala značiti. To je kao da ti piše boja kože u dokumentima. (6)*
- *Bila bi presretna da nema oznake spola u dokumentima. To bi mi dalo nekakav moj unutarnji osjećaj slobode da se ne moram identificirati. Ove postojeće oznake su mi jednodimenzionalne. (12)*
- *Mislim da ta podjela uopće nije niti potrebna, mislim da nas to ograničava. (10)*
- *Osjećao sam pritisak da se nekako uklopim u tu binarnu ulogu. (15)*
- *Moj identitet nije priznat ... A ne mogu biti ne out jer sam rodno nenormiran ... Društvo i država nas trebaju prepoznavati po našim identitetima ... Meni se treba upisati rod na temelju samoidentifikacije, a ne prema nekim medicinskim odrednicama. Da ovdje postoji zakon kao u Argentini, ja bi već bio na šalteru. Kad bi oznaka bila usklađenija sa mnom, onda meni ne bi bio problem zahtijevati prava, imao bi neki drugačiji argument. Ovako sam zaključan u to šta mi tamo piše, kako me oni vide, rodna podjela i to ... (7)*

Većina osoba koje su sudjelovale u istraživanju kao temeljni problem trenutačne procedure zakonskog priznanja roda izričito navodi dijagnosticiranje transrodnosti, tj. medikalizaciju i patologizaciju trans i rodno varijantnih identiteta.

- *Dijagnoza je nešto što se definitivno treba maknuti, jer to nije psihijatrijski poremećaj, a medicinska struka ne shvata raznolikost roda kao nešto prirodno. ... Iskreno, mene ta dijagnoza vrijeđa, u*

smislu da zbog nje osjećam da zdravstveni radnici i sistem smatraju da ne mogu donosti jasne i svijesne odluke o sebi ... i da meni neki stručnjak mora reć hajde, u redu je, smiješ ti to... (15)

— *Moje tijelo je moj izbor. (1)*

— *O spolnom/rodnom identitetu ne treba odlučivati nitko osim osobe same. (2)*

— *Svi ljudi koji se osjećaju transrodno, jesu transrodni. I tu nema potrebe za pričom. To je tako. I ne treba ti to niko reć, a pogotovo ne neki doktor koji ne može nikakvim testom ili razgovorom razlučiti kako se ti osjećaš. (4)*

— *Generalno mi je suludo da ti neko daje mišljenje o tebi da bi mogao promijeniti svoje dokumente ... ili situacija da neka socijalna radnica ima pravo utjecati na to. Ili bilo tko. To me iznimno ljuti. To je bezveze. Tražiti potvrdu o sebi od drugih ljudi. (10)*

— *Ne da mi o tome vijeća neko ko me nikad nije vidio, ni čuo, niti razgovarao sa mnom ... govorimo o meni, ja nisam papir, ja sam osoba. (12)*

— *Na svjetskom nivou nije maknuta dijagnoza, ali recimo Argentina ima zakon koji se ne obazire na dijagnozu. To je pitanje kako zakonodavac nešto uredi, to mogu ignorirati ako hoće i odvojiti pitanje medicine od pitanja prava. (7)*

53

Postupak

Pravno priznanje roda u Republici Hrvatskoj regulirano je *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o državnim maticama* (NN 76/2013), koji u članku 9.a određuje propisivanje *Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola i o životu u drugom rodnom identitetu* (NN 132/2014),

kao i *Stručnim smjernicama za izradu mišljenja zdravstvenih radnika i psihologa o utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola i o životu u drugom rodnom identitetu* (NN 7/2016).⁸ Većina intervjuiranih osoba bila je upoznata s odredbama Pravilnika kroz osobna iskustva pokretanja postupka, a neke osobe i putem aktivističkog rada.

54 Sve osobe se slažu da trenutačna legislativa predstavlja pozitivni pomak u smjeru uklanjanja uvjeta medicinskih intervencija za pravno priznanje roda, te osiguravanja zaštite privatnosti o promijenjenim podacima. Međutim, prikupljeni narativi u znatno većoj mjeri govore o problematičnosti i negativnim aspektima Pravilnika i njegove provedbe u praksi.

S obzirom na dostupnost informacija o proceduri, mnogei sugovornice naglašavaju doprinos organizacija i inicijativa civilnog društva (Trans Aid, TransParent, Trans Mreža Balkan) u pružanju sveobuhvatnih i jasnih informacija na jednom mjestu, napominjući pritom da su relevantni dokumenti (Zakon, Pravilnik, Lista stručnjaka, Stručne smjernice) dostupni jedino na mrežnim stranicama Narodnih Novina, a da potrebni Obrasci za mišljenja nisu dostupni u uredima i službama relevantnih institucija.

Većina intervjuiranih osoba kritički sagledava postojanje dvaju paralelnih procedura i zahtjeva (“promjena spola” i “život u drugom rodnom identitetu”) kao redundantnih, nepotrebnih, nesmislenih i zbunjujućih s obzirom da je rezultat isti – promjena oznake spola, ili kako je jedna osoba izjavila: Kada promijeniš spol ionako živiš u drugom rodnom identitetu. Također, sugovornice su ukazivale i da ovako koncipirani Pravilnik postavlja duple standarde i podržava medikalizaciju rodne raznolikosti, stvarajući razliku priznanja “pra-

8 Za detaljnije objašnjenje samog postupka vidi <http://www.transbalkan.org/dokumenti/hrvatska/>.

vog” trans identiteta u skladu sa medicinskim zahtjevima (smjer “promjena spola” uz ispod navedeno zahtjeva i mišljenje endokrinologa) od “priznanja života u drugom rodnom identitetu”, a za što je potrebno “samo” mišljenje psihologinje, psihijatra i izvješće centra za socijalnu skrb.

— *Ima ljudi koji neće niš napraviti u smislu tjelesnih modifikacija, a svejedno žele promijeniti dokumente. (9)* 55

Iako prema Pravilniku (čl.4., st.4) mišljenje endokrinologa nije obavezno za promjenu oznake spola na temelju života u drugom rodnom identitetu, više intervjuiranih osoba potvrdilo je da im je sugerirano, a u nekim slučajevima i zahtjevano da ipak prilože i to mišljenje. Problem je još i veći jer je nekoliko sugovornicaka izjavilo da endokrinolog sa Liste stručnjaka ne želi dati pozitivno mišljenje ako osoba nije provela najmanje godinu dana na hormonskoj terapiji.

— *Teoretski možeš i bez te potvrde, al sam htjela i to priložit da imam više šanse. (6)*

“*Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama*” (NN 59/2015) naziv je popisa “stručnjaka s iskustvom i edukacijom iz područja zdravstvene zaštite transrodnih osoba čiji je nalaz i mišljenje obvezan dostaviti podnositelj zahtjeva u postupku ishoda mišljenja Nacionalnog zdravstvenog vijeća o promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu”. Dok je i u vokabularu dokumenta primjetna nedosljednost (pojmovi “transseksualne” i “transrodne” se koriste kao istoznačnice), sugovornice ističu problematičnost pojedinih stručnjaka i stručnjakinja, propitujući nepostojanje kriterija za izbor na listu, te naglašavajući manjak educiranosti i senzibiliziranosti kod većine stručnjakinja.

— *Lista stručnjaka je vrlo upitna. Ima jako puno ljudi koji nemaju nikakva iskustva ili zastarjele stavove. ... Sreća je što su dvije osobe od kojih se traži mišljenje edukovane i razumiju i upućene su u tematiku, ali to ne smije biti pitanje sreće nego mora biti sistemski riješeno. (15)*

56 Iskustva osoba koje su započele propisani postupak govore o *nepotrebim, napornim koracima i treniranju strpljenja; o maltretiranju, nerviranju i generalnom nepoštivanju; o sporoj i kompliciranoj proceduri; o previše papirologije i birokratskih instanci; kao i o finansijskim i vremenskim troškovima koje zahtjeva višekratni odlazak po stručna mišljenja, ovisno o mjestu boravišta/prebivališta. Govoreći o Pravilniku, neke sugovornice su ponovno ukazale i na strukturalnu problematičnost cijele procedure, tj. nepotrebnu uvjetovanost administrativnog pitanja medicinskim normama koje ne odgovaraju kompleksnosti pojedinačnih iskustava.*

Skoro sve intervjuirane osobe kritične su prema uključenosti medicinske struke u pitanja osobnog identiteta, i ne slažu se sa zahtjevima Pravilnika o prikupljanju stručnih mišljenja, smatrajući ih nepotrebim. Jedna osoba napominje da je u razgovoru sa psihijatrom bilo važno da potvrdi svoju heteroseksualnu orijentaciju, a što ukazuje na i dalje prisutni heteronormativni diskurs i unutar pitanja tranzicije. Također, ističe se i zatvorenost cijelog postupka, s obzirom na nemogućnost podnošenja žalbe na mišljenje Nacionalnog zdravstvenog vijeća (NZV).

— *Pozitivno je da postoje smjernice i pravilnici raznih vrsta, ali ako su human friendly. (7)*

— *Jedino čije mišljenje treba bit bitno je mišljenje te same osobe. Njeno mišljenje nek se čuje, a ne mišljenje stručnjaka. (9)*

Neodgovarajuća provedba ogleda se i u višestrukom prekoračenju Pravilnikom određenih vremenskih rokova od 30, odnosno 60 dana u slučaju nepotpune dokumentacije, za donošenje mišljenja nakon zaprimanja potpune dokumentacije (čl.9, st.6). Neka prikupljena iskustva svjedoče i o 16 mjeseci dugačkom procesu, zahtjevima za ponovnim prikupljanjima sve potrebne dokumentacije (nakon što su Smjernice propisane Pravilnikom usvojene), te manjku povratnih informacija i komunikacije od strane NZV, uz česte odgovore “strpите se” i “ima bitnijih pitanja”.

57

Sve intervjuirane osobe smatraju ulogu i djelovanje NZV najvećim problemom i preprekom u trenutačnoj proceduri, opisujući ga kao nepotrebno, besmisleno, nestručno, nebitno i totalno apsurdno tijelo za pitanje pravnog priznanja roda. Uz to, mišljenja su da NZV ne poštuje rokove i odredbe Pravilnika i ne zna tumačiti prikupljenu dokumentaciju, tj. ne rade svoj posao i ne kuže se u ovo i strano im je sve, kao “španska sela”. Također, sugovornicei kojoj se i aktivistički bave ovim pitanjem ističu negativna iskustva sa NZV s obzirom na njihovo neodgovaranje na upite, i nespremenost na sastanak s organizacijama civilnog društva.

— *Tijelo do kojeg se ne može doć, tijelo koje se sastaje jednom mjesечно i tijelo koje nikome ne odgovara za svoje postupke. (14)*

— *Kao da troje nepoznatih ljudi u mračnom podrumu odlučuje o tvojoj sudbini. (7)*

Sugovornicei su suglasnei u neodobravanju uvjeta Pravilnika o podnošenju Izvještaja nadležnog centra za socijalnu skrb o osobnim i obiteljskim prilikama, smatrajući da, osim u slučajevima maloljetnih osoba, *nije relevantno* i *nema smisla ni svrhe*; da je nepotrebno za promjenu oznake spola u dokumentima; *suludo* i *nebulozno*; ali i

prevelika intervencija države u osobno i invazija na privatnost. Jedna osoba se zapitala zašto je Izvještaj potreban za odrasle osobe koje nisu korisnicei centra, a druga da li znači da zahtjev za Izvještajem implicira postojanje određenih socijalnih uvjeta o kojima ovisi mogućnost promjene oznake spola. Iskustva “sa terena” govore o nedovoljnoj educiranosti socijalnih radnicaka o ovoj tematici, nepoznavanju Pravilnika i Stručnih smjernica, te čestim prepisivanjem dijelova Mišljenja psihologainja u Izvještaj centra za socijalnu skrb.

Više intervjuiranih osoba osvrnulo se i na potrebe trans i rodno varijantnih osoba za psihološkim, medicinskim i socijalnim uslugama, ali u smjeru davanja informacija, podrške i savjetovanja na zahtjev klijenataica, a ne kroz procjenjivanje i dijagnosticiranje njihovih identiteta.

— *Ne brinu se o našem zdravlju, a na ovakve načine nas žele regulirati. (6)*

Prijedlozi za preporuke

S obzirom na osobna iskustva uključenosti u postupak pravnog priznanja roda, sugovornicei su navelei brojne prijedloge za poboljšanje trenutačne procedure:

- Ukinuti NZV kao relevantno tijelo za davanje mišljenja
- Pojednostaviti i ubrzati proceduru
- Osigurati sustavnu edukaciju o relevantnim temama od strane države na svim razinama (zdravstvo, administracija, donošenje odluka)
- Uspostaviti proceduru i kriterije za Listu stručnjaka

- Uspostaviti sustavne mehanizme za pritužbe u slučaju neodgovarajuće provedbe
- Kontinuirano aktualizirati Pravilnik u skladu sa međunarodnim standardima
- Inzistirati na provedbi suvremenih smjernica World Professional Association for Transgender Health (WPATH)
- Uključiti trans osobe u proces poboljšanja postupka
- Uspostaviti mehanizme za društvenu integraciju rodno varijantne djece
- Ukloniti nepotrebne medicinske autoritete
- Izmjestiti proceduru van medicinskog sustava
- Donijeti Zakon o rodnom identitetu

59

U razgovorima o ove zadnje tri navedene sugestije, sugovornice su naglašavale samoodređenje spola/roda kao temeljno načelo za postupak pravnog priznanja roda. Dok jedna osoba napominje kako je spolno i rodno samoodređenje u osnovi isto kao i samoidentificiranje prema vjeroispovijesti, sve intervjuirane osobe zalažu se za odvajanje procesa spolne/rodne tranzicije i procedure pravnog priznanja rodnog identiteta. Također, slažu se da pitanju promjene oznake spola treba pristupiti kao administrativnom pitanju za koje bi odgovarajući postupak trebao biti sličan onome za promjenu osobnog imena.

— *Sobzirom na društveni položaj trans osoba, jako sumnjam da bi to neko išao iz pizdarije radit. (14)*

Većina sugovornicaka bila je upoznata sa međunarodnim primjerima dobrih praksi pravnog priznanja roda temeljenog na samoodređenju kao što je slučaj u Argentini, Irskoj, Danskoj, Norveškoj i

na Malti. Jedna osoba koja je bila upoznata sa procesom donošenja Zakona o rodnom identitetu u Argentini, ukazala je na neke specifičnosti tamošnjeg društveno-političkog konteksta, a u usporedbi sa Europom i Hrvatskom. Značajke uspjeha u Argentini uključivale su razvijenu društvenu svijest o važnosti ljudskih prava, kao preduvjeta za zagovaranje prava na rodni identitet; nekoliko prijašnjih, pozitivno riješenih sudskih presuda pravnog priznanja rodno identiteta osoba bez dijagnoze i prolaženja kroz cijeli medicinski postupak (*osobe koje nisu pristajale da im država određuje kako će živjeti svoj identitet*); jaku aktivističku i zagovaračku bazu i moć; strategije lobiranja kroz političke stranke i javne, medijski poznate trans osobe; strateška savezništva i koaliciju LGBT organizacija uspješnih u prethodnom lobiranju za bračnu jednakost; te korištenje tog momentuma poraza desnih i klerikalnih interesnih grupa, i zasićenosti javnog i medijskog prostora za zagovaranje Zakona o rodnom identitetu na principu samoodređenja.

No, kao ključna razlika od europskih praksi, navodi se čvrst stav i djelovanje argentinskih aktivistkinja u smjeru prava na tjelesni integritet i prava na rodni identitet kao pitanja individualnih izbora i sloboda, bez pristajanja na bilo kakve dijagnoze i patologizaciju (“poremećenost”, “bivanje u drugom spolu”), *bez sjedenja za istim stolom sa medicinarima i raspravljanja o specifičnostima tranzicije*. Za razliku od argentinskog slučaja, europska iskustva govore o jakoj sprezi odnosa i utjecaja medicine i države: *svi jako paze na medicinska vještačenja i mišljenja i to je jako isprepletano sa praksom zakonodavstva*.

— *Čim se da moć medicinskoj struci, to se onda jako teško odvoji od prava. Samim tim šta postoji dijagnoza, onda je medicina tu relevantna. Ali ta dijagnoza nije u zakonu. (7)*

— *Medicinska struka je tu samo da pomaže ako im se obrate, a ostalo je sve pitanje ljudskih prava kako je uređeno na nivou države. (7)*

Procjenjujući trenutačnu situaciju u Republici Hrvatskoj, sugovornicak primjećuje da se kroz donošenje Pravilnika i propisivanje Liste stručnjaka daje legitimitet medicinskim normama i autoritetima koji se prepoznaju kao relevantni i stručni za pitanje pravnog priznanja roda. Također, ista osoba smatra da su javne rasprave o trans pitanjima u Hrvatskoj na razini 1950ih godina u Sjedinjenim Američkim Državama, te da vrijeđaju dostojanstvo trans osoba kroz patologizaciju i koncepte “rodne disforije” i “pacijenata”. Mišljenja je i da je potrebno promijeniti legislativu kako bi se promijenio odnos medicinske struke prema pitanjima transrodnosti i rodne varijantnosti, te da doseg medicinskog diskursa treba ograničiti zakonskim okvirom isključivo na pitanja struke i zdravstvene zaštite trans osoba. Kao jednu moguću strategiju predlaže podnošenje zahtjeva za promjenu oznake spola bez tražene medicinske dokumentacije, te pokretanje sudskog procesa prema Republici Hrvatskoj. U svakom slučaju, potrebno je da buduća promišljanja strategija djelovanja u smjeru zagovaranja prava na rodni identitet na temelju samoodređenja uzimaju u obzir raspoložive aktivističke resurse i potencijale, aktualnu društveno-političku situaciju, kao i heterogenost zajednice.

61

— *Trenutno smo mi u Hrvatskoj grupa poremećaja rodnog identiteta, a ne grupa koja zagovara za ljudska prava trans osoba. (7)*

— *Nekome je jako važno da mu u dokumentu stoji to ž ili to m, a nekome nije uopće. (12)*

Uz to, sugovornice su često propitivale i mogućnosti nebinarnih opcija pravnog priznanja roda temeljenog na samoodređenju, pri

čemu se pravna kategorija spola/roda “proširuje” trećom opcijom, npr. “nešto drugo” ili “ostalo”. Kao moguće probleme ovakvog rješenja napominju pitanje uključivanja nebinarne kategorije u postojeće binarno utemeljene zakonske sustave, te mogućnost dodatne društvene diskriminacije nebinarnih identiteta. Za neke intervjuirane osobe potencijalno “otvaranje” kategorije spola predstavlja i prelaznu fazu i korak prema potpunom uklanjanju oznake spola na osobnim dokumentima, kao idealno zamišljenoj situaciji.

Zaključne napomene

Prikupljeni narativi trans i rodno varijantnih osoba čine empirijsko polazište za daljnji rad u području pravnog priznanja roda u Republici Hrvatskoj. Njihova iskustva ukazuju da je postojeći postupak problematičan i neodgovarajući, kako na strukturalnoj, tako i na razini provedbe Pravilnika. Primjeri nezadovoljavajuće provedbe odredbi Pravilnika uključuju zahtjevanje nepotrebne dokumentacije, mnogostruko prekoračivanje vremenskih rokova, kao i nemogućnost podnošenja pritužbe na dobiveno mišljenje i/ili na samu provedbu. Za mnoge osobe prolaženje kroz propisani postupak uključuje i nezanimarive financijske i vremenske troškove koje zahtjeva višekratni odlazak po stručna mišljenja. Također, s obzirom na osobna negativna iskustva u susretima sa zdravstvenim i socijalnim djelatnicama, većina intervjuiranih napominje nužnost provođenja sustavne edukacije i senzibilizacije za sve aktere u procesu, te propisivanje procedure i kriterija za izbor na Listu stručnjaka. Uz to, sve sugovornice su suglasne oko nepotrebnosti i nerelevantnosti zahtjeva za mišljenjem centra za socijalnu skrb, kao i uloge Nacionalnog zdravstvenog vijeća, a prema kojem je upućen i najveći broj kritika u

odnosu na stručnost, educiranost i profesionalnost. Kao strukturalni problem trenutne procedure zakonskog priznanja roda, sve intervjuirane osobe naglašavaju medikalizaciju i patologizaciju njihovih identiteta, tj. zahtjeve za dijagnozom i medicinskim mišljenjima. Isto tako, slažu se da bi samoodređenje spola/roda trebalo biti temeljno načelo za postupak pravnog priznanja roda. U skladu s time, zalažu se za odvajanje procesa spolne/rodne tranzicije i procedure pravnog priznanja roda, te su mišljenja da pitanju promjene oznake spola treba pristupiti kao administrativnom pitanju za koje bi odgovarajući postupak trebao biti sličan onome za promjenu osobnog imena.

63

Ova iskustva ukazuju na hitnu potrebu da se demedikalizira i depatologizira proces pravnog priznanja roda, kako bi se poštovala ljudska i zakonska prava trans osoba, te da se smanji - a ne poveća - njihova marginalizacija i diskriminacija u svim sferama života. Uz stvaranje demedikaliziranih, pouzdanih, dostupnih i transparentnih postupaka za pravno priznanje roda temeljeno na samoodređenju, nužno je osigurati obuku i edukaciju o relevantnim temama za stručnjaštvo uključeno u proces. Iako postojanje mehanizama za pravno priznanje roda Hrvatsku izdvaja od drugih zemalja u regiji, koje nemaju takve iznimno važne procedure, sam proces nepotrebno dovodi do daljnje marginalizacije i institucionalnog nasilja nad trans osobama. Pristupi temeljeni na ljudskim pravima i samoodređenju pokazali su se vrlo uspješnima u zemljama sa sličnom društveno-političkom situacijom, što dovodi do zaključka da bi takav pristup mogao biti uspješan i u Hrvatskoj. Ljudska prava i dostojanstvo svih ljudi te briga za to da svi imaju jednako pravo na osnovne usluge i zaštite trebali bi biti pokretački princip donositelja_ki politika i provoditelja_ki pravnog priznanja roda.

Rječnik pojmova

- 64 Autentični rodni identitet mora se poštovati kroz korištenje osobnog imena koje se može razlikovati od onoga zabilježenog u nacionalnim osobnim dokumentima. Kada se tako zatraži, odabrano osobno ime mora se koristiti za pozivanje, bilježenje, arhiviranje, kao i za sve ostale procedure ili usluge u javnim i privatnim prostorima.

Pripisani spol

Spol koji pojedincu_ki pripisuju medicinske, pravne ili druge društvene ovlasti. Pripisani spol je na temelju genitalija pri rođenju često označen ili kao muški ili kao ženski i ne mora biti u skladu s rodnim identitetom.

Dijagnostički i statistički priručnik (DSM)

Klasifikacijski standard Američke psihijatrijske organizacije za određivanje psihijatrijskih poremećaja. U dijagnostici se trenutno koristi peto izdanje priručnika koje uključuje i dijagnozu rodne disforije.

Rod

Društveno određene uloge, ponašanja i osobne karakteristike koje se smatraju prikladnima za muškarce, žene ili ostale osobe. One osobe čiji rod nije niti muški niti ženski ponekad za sebe kažu da se nalaze između muškog i ženskog, da su i muškog i ženskog roda, da nisu niti jednog niti drugog roda ili da su nekog posve drugačijeg roda. Primjeri rodova koji nisu niti muški niti ženski uključuju na

primjer two-spirit među Prvim narodima u Americi, muxe u južnom Meksiku, hijra u južnoj Aziji, genderqueer, arodni, rodno fluidni u sjevernoj Americi i Europi, te brojni drugi.

Rodna disforija

Dijagnostička oznaka kojom se opisuje uznemirenost koju osjećaju neke trans osobe, a koja proizlazi iz nesklada između njihovog rodnog identiteta i pripisanog spola.

65

Rodno izražavanje

Osobne karakteristike, ponašanja ili drugi načini izražavanje nečijeg rodnog identiteta.

Rodni identitet

Čovjekov duboko ukorijenjeni unutarnji osjećaj roda. Za mnoge osobe rodni je identitet u skladu s njihovim pripisanim spolom. Za trans osobe često nije tako.

Rodni nekonformizam

Rodni identitet ili rodno izražavanje koji ne odgovaraju društvenom shvaćanju dominantnih rodnih uloga.

Genderqueer

Genderqueer je zapadnjački termin koji se koristi za osobe koje svoj rod obilježavaju kao različit od muškog ili ženskog.

Smanjenje štete

Politike i programi namijenjeni nošenju s potencijalnim zdravstvenim rizicima ponašanja poput samostalnog liječenja hormonima bez recepta ili korištenja seksualnog rada kao izvora prihoda. Umjesto

odbacivanja, kriminalizacije i kažnjavanja ponašanja, smanjenje štete se temelji na ideji pružanja pomoći kako bi svaka osoba mogla samu sebe bolje zaštititi.

Zdravlje / Zdravstvo

66

Koncept fizičkog, psihičkog i emocionalnog blagostanja koji uključuje zdravstveni status, zdravstvene nejednakosti, socioekonomske determinante zdravlja i zdravstvene usluge.

Zdravstvene usluge

Usluge koje štite ili unapređuju zdravlje, poput preventivnih pregleda, obrazovanja, i liječenja. Zdravstvene usluge mogu se pružati u formalnim medicinskim okruženjima (poput bolnica ili kod liječnica_ka) ili u neformalnim okruženjima (poput medicinskih usluga koje pružaju zdravstveni_e radnici_e u društvenim zajednicama ili kupovine hormona bez recepta “na ulici”). Za korištenje zdravstvenih usluga ključne su njihova dostupnost, kvaliteta i cijena.

Zdravstvene nejednakosti

Razlike u zdravstvenom statusu koje se mogu izbjeći i koje su povezane s razlikama u socioekonomskim prilikama, odnosno s rasizmom, siromaštvom, transfobijom, interfobijom i drugim oblicima diskriminacije i nejednakosti.

Zdravstvena pravičnost

Cilj postizanja jednakosti u zdravstvenom statusu kroz omogućavanje pristupa zdravstvenim uslugama visoke kvalitete, kroz poboljšavanje socioekonomskih prilika, odnosno s njima povezanih determinanti zdravlja i kroz uklanjanje zdravstvenih nejednakosti.

Zdravstveni status

Mjera ukupnog stupnja nečijeg fizičkog, psihičkog i emocionalnog zdravlja.

Homofobija i Bifobija

Predrasude i mržnja koji su usmjereni prema nekome zbog njihove stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije.

67

Informirani pristanak

Model prema kojemu osoba koja pristupa skrbi povezanoj s tranzicijom ima pristup informacijama koje joj omogućavaju da odabere način na koji će provesti vlastitu tranziciju.

Medicinske klasifikacije bolesti (MKB)

Međunarodni standard za klasifikaciju bolesti i ostalih zdravstvenih problema koji izdaje Svjetska Zdravstvena organizacija. Trenutno se koristi deseto izdanje (MKB-10), koje uključuje dijagnozu transseksualizma.

Interspolna

Pridjev koji se odnosi na osobu koja je rođena sa spolnim karakteristikama (poput kromosoma, genitalija i/ili hormonalne strukture) koje ne pripadaju striktno u mušku ili žensku kategoriju, ili koje istovremeno pripadaju u obje kategorije. "Interseks" označava spektar varijacija spolnih karakteristika koje se prirodno pojavljuju u ljudskoj vrsti. Također označava prihvaćanje tjelesne činjenice da je spol spektar i da osobe s varijacijama spolnih karakteristika osim isključivo muških i ženskih postoje.

Interfobija

Predrasude i mržnja koji su usmjereni prema nekome zbog njihovog stvarnog ili pretpostavljenog interspolnog statusa i/ili spolnih karakteristika.

LGBTI

- 68 Termin koji označava lezbijke, gejeve, biseksualne, trans i/ili inter osobe. Unatoč tome što se u organiziranju zajednice i u radu na zdravstvenim pitanjima (uključujući nasilje i diskriminaciju) seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike često preklapaju, budući da se odnose na različite i odvojene aspekte identiteta i iskustava, seksualna orijentacija, spolne karakteristike i rodni identitet ne bi se trebalo miješati.

Spol

Klasifikacija ljudi, obično kao muškaraca ili žena. Većini je osoba pri rođenju pripisan spol na temelju kombinacije tjelesnih karakteristika, poput genitalija ili unutarnjih reproduktivnih organa.

Operacija prilagodbe spola

Rekonstruktivni kirurški zahvati koji mogu pomoći usklađivanju anatomije i rodnog identiteta. Također se naziva i operacija potvrđivanja roda (rodno afirmativna kirurgija) ili operacija afirmiranja roda.

Seksualna orijentacija

Seksualna, fizička i/ili romantična privlačnost prema osobama temeljem roda. Uglavnom se odnosi se na gej muškarce, lezbijke, biseksualne i heteroseksualne osobe, no također uključuje i aseksualne, panseksualne i druge seksualne orijentacije.

Socioekonomske determinante zdravlja

Društvene i ekonomske okolnosti u kojima se ljudi rađaju, žive, rade i stare, koje u velikoj mjeri određuju tko će se razboljeti ili ozlijediti, a tko će ostati zdrav_a, uključuju prihod, zanimanje, stambeni status, političke sustave, kao i društvene sile, poput rasizma, seksizma, interfobije i transfobije.

69

Standardi zdravstvene skrbi transpolnih, transrodnih i rodno nenormativnih osoba

Kliničke smjernice za ublažavanje rodne disforije koje sastavlja Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba (WPATH). Trenutno se koristi sedmo izdanje.

Strukturalno nasilje

Nasilje i patnja koji su uzrokovani nejednakom i nepravednom raspodjelom moći i resursa.

Trans

Krovni termin koji koriste mnoge osobe čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuje od pripisanog spola.

Trans žena

Transrodna osoba koja se identificira kao žena.

Trans muškarac

Transrodna osoba koja se identificira kao muškarac.

Transrodna

Pridjev koji se odnosi na osobu čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuje od pripisanog spola.

Tranzicija

Proces koji neke trans osobe prolaze kako bi fizički, pravno i/ili društveno afirmirale svoj spol i/ili rod.

Transfobija

70

Predrasude i mržnja koji su usmjereni prema nekome zbog njihovog stvarnog ili pretpostavljenog rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja.

Transpolna

Pridjev koji se obično odnosi na osobe koje su prošle ili planiraju proći kroz medicinske zahvate povezane s tranzicijom, poput hormonalne terapije, operacije prilagodbe spola, itd.

Svjetska Zdravstvena Organizacija (WHO)

Organizacija unutar Ujedinjenih Naroda koja djeluje u području međunarodnog javnog zdravlja. Izdaje Medicinske klasifikacije bolesti (MKB).

Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba (WPATH)

Međunarodna profesionalna organizacija koja se bavi pitanjima u području zdravlja transrodnih osoba.

Načela Yogyakarta

Skup načela primjene međunarodnopravnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava u odnosu na rodni identitet i seksualnu orijentaciju.

Literatura

Agius, Silvan and Köhler, Richard. *The Trans Crossroads: Trans People's EU Employment Rights and National Gender Recognition Laws*. Transgender Europe, 2014. www.tgeu.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

71

Agius, Silvan; Köhler, Richard; Aujean, Sophie; Ehrt, Julia. *Human Rights and Gender Identity: Best Practice Catalogue*. Transgender Europe, 2011. www.tgeu.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Čolović, Nina. *Preporuke za zagovaranje prava trans i rodno varijantnih osoba u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 2015. Print.

Ghattas, Dan Christian. *Standing up for the human rights of intersex people – how can you help?*. Ilga Europe i OII-Europe, 2015. www.oiiurope.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Intersex Iceland, NNID of the Netherlands, OII Austria / VIMÖ, OII Belgium / Genres Pluriels, OII Bulgaria, OII Francophonie, OII Germany / IVIM,, OII Scandinavia. *Statement of the European Intersex Meeting in Riga, 2014*. www.oiiurope.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Kajtezović, Arian. *Trans i rodno varijante osobe u Hrvatskoj*. Trans Aid, 2013. www.transaid.hr. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Köhler, Richard; Recher, Aleks; and Ehrt, Julia. *Legal Gender Recognition in Europe: Toolkit*. Transgender Europe, 2013. www.tgeu.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

72 Open Society Foundations. *Transforming Health: International Rights-Based Advocacy for Trans Health*. 2013. www.opensocietyfoundations.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Parliamentary Assembly. *Discrimination Against Transgender People in Europe*. Council of Europe, 2015. <http://assembly.coe.int>. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Sarajevski otvoreni centar. *Ljudska prava i interspolne osobe: Tematska publikacija koju objavljuje Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope*: Prevela Aida Spahić, 2016. www.soc.ba. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

Žujo, Ryan D., *7 Priorities for Transgender and Intersex People's Rights in South East Europe*. Trans Mreža Balkan, 2015. www.transbalkan.org. Web. Preuzeto 16. studenog 2016.

**National Programme for Croatia under the IPA
— Transition Assistance and Institution Building
Component for 2012**

**Trans Aid – udruga za promicanje i zaštitu prava
trans, inter i rodno varijantnih osoba**
Nova cesta 24, 10 000 Zagreb, Hrvatska
+385(0)1 551 42 07
info@transaid.hr

**Projekt financira Europska unija, a sufinancira
Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.**